

“Verder leven zonder ‘lover’boy”

‘Drie hulpverleningsvormen aan loverboy-slachtoffers getoetst aan de criminologische ‘what works’ beginselen, ingevuld door werkwijzen uit de hulpverlening, evaluaties en de meningen van de slachtoffers.’

Evelien Noorlander
0118907
Noordwijk, december 2005
Universiteit Leiden, Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Begeleidster: Hendrien Kaal

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
1. Inleiding.....	5
1.1. Het ‘fenomeen’ loverboys.....	5
1.2. Doelstelling en methoden van het onderzoek.....	6
1.3. Probleemstelling en deelvragen.....	7
1.4. Opbouw van de scriptie.....	8
2. De factoren welke het meisje kwetsbaar maken.....	9
2.1. Risicofactoren en beschermende factoren.....	9
2.2. Conclusie.....	10
3. Toelichting op de what works beginselen en werkwijzen uit de hulpverlening.....	11
3.1. Het Risicobeginsel.....	11
3.2. Het Behoeftebeginsel.....	11
3.2.1. De Vraaggerichte werkwijze.....	12
3.2.2. Het herstel van het sociale netwerk en het contact met VIPS.....	12
3.3. Het responsiviteitbeginsel.....	13
3.3.1. De Competentiegerichte werkwijze/ empowerment.....	13
3.3.2. Planmatig werken.....	14
3.4. Het Professionaliteitbeginsel.....	14
3.4.1. De Outreachende werkwijze.....	15
4. Algemene kenmerken van de drie hulpverleningsprojecten.....	16
4.1. Protocol 13.....	16
4.1.1. Uitgangspunten en methodiek.....	16
4.1.2. De procedure.....	16
4.1.3. De nazorg.....	17
4.2. Asja.....	17
4.2.1. Uitgangspunten en Methodiek.....	17
4.2.2. De vormen van hulpverlening.....	18
4.2.3. De nazorg.....	18
4.3. Pretty Woman.....	19
4.3.1. Uitgangspunten en Methodiek.....	19
4.3.2. De vormen van hulpverlening.....	19
4.3.3. De nazorg.....	20
5. Toetsing aan de what works beginselen en werkwijzen uit de hulpverlening.....	21
5.1. Het Risicobeginsel.....	21
5.2. Behoeftebeginsel.....	21
5.2.1. De Vraaggerichte werkwijze.....	21
5.2.2. Het herstel van het sociale netwerk en het contact met VIPS.....	23
5.3. Het Responsiviteitbeginsel.....	24
5.3.1. De Competentiegericht werkwijze/empowerment.....	24
5.3.2. Planmatig werken.....	25
5.4. Het Professionaliteitbeginsel.....	27
5.4.1. De Outreachende werkwijze.....	28
6. Evaluaties en de meningen van slachtoffers.....	30
6.1. Evaluaties.....	30
6.1.1. Protocol 13.....	30
6.1.2. Asja.....	31
6.1.3. Pretty Woman.....	31
6.2. De meningen van de slachtoffers.....	31

6.2.1.	Protocol 13	32
6.2.2.	Asja.....	32
6.2.3.	Pretty Woman.....	33
7.	Conclusies en aanbevelingen	34
7.1.	Conclusie ten aanzien van de probleemstelling	34
7.2.	Conclusies ten aanzien van de deelvragen	34
7.3	Algemene voorwaarden voor hulpverlening en aanbevelingen	36
	Lijst van geraadpleegde literatuur	37
	Bijlage Ia: Artikel 273a (nieuw) Wetboek van Strafrecht.....	40
	Bijlage Ib: Artikel 1:254 lid 1 jo 1:255 Burgerlijk Wetboek	41
	Bijlage II: Algemene kenmerken van de drie hulpverleningsinstanties.....	42
	Bijlage III: Een overzicht van de interviews	43
	Bijlage IV: Relevante websites	44
	Bijlage V: Gebruikte afkortingen.....	45

Samenvatting

De hulpverlening aan loverboy-slachtoffers heeft zich de laatste jaren in een hoog tempo ontwikkeld. Uit de heterogene samenstelling van de groep blijkt dat in beginsel elk meisje slachtoffer kan worden van een loverboy. Een cumulatie van risicofactoren waarbij de beschermende factoren onvoldoende tegengewicht bieden, vergroot de kwetsbaarheid van meisjes. Doordat deze meisjes na het ontvluchten van de problematische gezinssituatie niet beschikken over een sociaal netwerk met alternatieve steunpunten om op terug te vallen, vormen ze een gemakkelijke prooi voor de loverboy.

Als toetsingsinstrument om de effectiviteit van hulpverlening aan loverboy-slachtoffers te meten is gebruik gemaakt van de criminologische ‘what works’ beginselen, die mede zijn ingevuld door werkwijzen uit de hulpverlening. Het risicobeginsel vereist een goede afstemming van de duur en intensiteit van de hulpverleningsvorm op de persoonlijke situatie van het slachtoffer. Het behoeftebeginsel stelt dat de hulpverlening zich moet richten op de specifieke behoeften (needs) van het slachtoffer welke in direct verband staan met het probleemgedrag. Het responsiviteitsbeginsel streeft naar het tot stand brengen van een ‘match’ tussen de hulpverleningsvorm, de methodiek, de uitvoerende hulpverleenster en het slachtoffer. Tot slot het professionaliteitsbeginsel dat uitgaat van goed opgeleide en getrainde hulpverleesters die werken op basis van een vaststaande en welomschreven methodiek.

Er komen uit het totale Nederlandse aanbod aan loverboy-slachtoffers drie uiteenlopende hulpverleningsvormen aan de orde: Protocol 13 uit Utrecht richt zich op minderjarigen met een groot terugvalrisico. Asja in Leeuwarden biedt vrijwillige en anonieme opvang aan iets oudere meiden die er zelf voor kiezen om uit de prostitutie te stappen. Pretty Woman richt zich met ambulante hulpverlening op een vrijwillige en laagdrempelige manier op een gemengde Utrechtse doelgroep.

De besproken werkwijzen blijken als gedeeltelijke invulling van de what works beginselen de effectiviteit van de hulpverlening te kunnen vergroten. De mate waarin wordt gewerkt aan het herstel van het sociale netwerk blijkt een belangrijke factor ter minimalisering van het terugvalrisico. Evaluaties en meningen van slachtoffers zijn beschreven en geven een overwegend positief beeld.

De drie hulpverleningsvormen bieden allen een specifieke vorm van hulp die gericht is op de zeer complexe achterliggende problematiek van een deel van de groep loverboy-slachtoffers. Ze zijn alledrie effectief en ‘werken’ omdat ze bijdragen aan het terugdringen van het terugvalrisico. Er is niet één criterium te formuleren waaraan moet worden voldaan om het meest effectief te zijn. De what works beginselen kunnen dienen als richtlijn voor effectiviteit, maar zijn soms te weinig flexibel. De werkwijzen uit de hulpverlening laten meer ruimte voor individuele aanpassing op de behoeften van de slachtoffers en blijken daardoor in de praktijk in sommige gevallen beter te werken.

1. Inleiding

1.1. Het ‘fenomeen’ loverboys

Na introductie van de term ‘loverboys’ door Utrechtse politie hebben de media het Nederlandse modewoord overgenomen en als nieuw fenomeen naar buiten gebracht. Bovenkerk spreekt niet van een nieuw verschijnsel, maar van modern pooierschap. De techniek van het emotioneel binden door het aangaan van een relatie is eeuwenoud en wordt ook in het buitenland niet als apart verschijnsel gedefinieerd.¹ Een juridische definitie van de term loverboy ontbreekt in de Nederlandse Strafwet. De volgende sociaal-wetenschappelijke omschrijving zal worden gehanteerd:

*‘Een loverboy is een pooier die via verleidingstechnieken (aandacht, liefde, cadeaus, etc.) een meisje verliefd maakt. Hij begint een relatie met als doel haar tot prostitutie te dwingen’.*² Vanwege de volledige inburgering in het huidige taalgebruik zal in deze scriptie van loverboys worden gesproken.

Loverboys zijn als binnenlandse mensenhandelaren strafbaar, op grond van artikel 273a Wetboek van Strafrecht (WvSr).³ Het huidige artikel stelt naast uitbuiting in de seksindustrie ook uitbuiting in andere economische sectoren strafbaar, zoals bijvoorbeeld werk in de huishouding.⁴ Loverboys verschillen van mensenhandelaren in het gebruik van hun liefdesrelatie om het meisje in de prostitutie te dwingen. Daarnaast worden regelmatig dwang, geweld en bedreiging gebruikt. Onder gedwongen prostitutie vallen: *‘die vormen van bemiddeling of exploitatie van prostitutie, die gepaard gaan met (bedreiging met) geweld, misbruik van overwicht of misleiding’.*⁵

Loverboys passen hun technieken aan al naargelang de omstandigheden en de ontvankelijkheid van het meisje. Bullens beschrijft in zijn onderzoek een drietal voor de prostitutie kenmerkende fasen die ook regelmatig worden gesignaleerd door hulpverleners.⁶ Deze zullen worden toegepast op de werkwijze van loverboys.

Ten eerste *grooming*: dit omvat alle plannings- en voorbereidingshandelingen van de loverboy om het meisje voor zich te winnen en verliefd te maken. Loverboys ronselen volgens de politie veel bij VMBO scholen. Het eerste cadeau is vaak een mobiele telefoon. Dit is een belangrijk machtsmiddel omdat de loverboy het meisje hiermee constant kan controleren en tegelijkertijd veel aandacht kan geven. Vervolgens de geleidelijke *inlijving* in de prostitutiewereld. Het meisje wordt geïntroduceerd bij zijn vrienden en rijdt eens een rondje door de Rosse buurt. Een prostituee vertelt haar hoe gemakkelijk ze veel geld verdient. Op het keerpunt in de relatie eist de loverboy een tegenprestatie of veinst hij schulden te hebben.⁷ Daarom moet het meisje zich tegen haar wil (tijdelijk) prostitueren. Ten

¹ Vanwesenbeeck 1986 en Bovenkerk e.a. 2004: Deze bewering is afkomstig uit een onderzoek naar de Amsterdamse loverboy-problematiek.

² Omschrijving afgeleid uit Bullens & van Horn 2000, p. 26 en Steunpunt Seksueel Geweld 2005, p. 5.

³ Zie Bijlage Ia voor het volledige wetsartikel.

⁴ Steunpunt Seksueel Geweld 2005, p. 37-38.

⁵ Definitie zoals omschreven in de Handleiding van de Collegevergadering van Procureurs Generaal, juni 1995.

⁶ Bullens & van Horn 2000, p. 30 e.v. Deze fasen zijn afkomstig uit een onderzoek naar georganiseerd misbruik van jonge jongens.

⁷ Interview rechercheur Team Commerciële Zeden, Politie Utrecht.

slotte de wederzijdse *instandhouding* van de situatie. Het meisje durft door haar emotionele afhankelijkheid en het sociale isolement geen einde aan de situatie te maken. De loverboy blijft haar beïnvloeden door haar misleidende beloften te doen, haar te chanteren en te bedreigen en door fysiek geweld te gebruiken.⁸

Het uit de literatuur afkomstige Stockholm-syndroom verklaart de *instandhouding* van de situatie als overlevingsstrategie van het slachtoffer. Ze verplaatst zich in de belevingswereld van haar agressor en neemt zijn identiteit over. Push en pull factoren houden de situatie in stand. Het meisje wil haar identiteit niet verliezen en vergoelijkt daarom al het negatieve gedrag van haar loverboy.⁹ De hulpverleenster krijgt pas vat op het meisje tijdens het *losmakingsproces*. Hierin begint het meisje de ernst van haar situatie in te zien en wordt ze zich bewust van het feit dat ze hulp nodig heeft.¹⁰

1.2. Doelstelling en methoden van het onderzoek

Er zijn met betrekking tot de hulpverlening aan loverboy-slachtoffers diverse projecten tot stand gekomen. Uit onderzoek en de visie van hulpverleensters is gebleken dat de groep slachtoffers in de reguliere hulpverlening, zoals Bureaus Jeugdzorg en de Blijf van m'n Lijf huizen, niet de benodigde specifieke behandeling kunnen krijgen. Het is daarom van belang te weten welke alternatieve hulpverleningsvorm het meest effectief is in het terugdringen van het terugvalrisico van deze slachtoffers. De doelstelling van dit kwalitatieve beschrijvende onderzoek is daarom het vergroten van het inzicht in de meest geschikte hulpverleningsvormen voor loverboy-slachtoffers. Slachtoffers zijn zowel risico- als (ex-)praktiserende meisjes waarop de hulpverlening is gericht ter voorkoming van het belanden of terugvallen in de prostitutie. Deze afbakening komt het meest overeen met de doelgroep van de hulpverleningsvormen die aan de orde zullen komen. Er zal in het vervolg van hulpverleenster(s) worden gesproken aangezien de overgrote meerderheid van hen vrouw is.

Er zullen uit het totale Nederlandse aanbod aan loverboy-slachtoffers drie uiteenlopende hulpverleningsvormen aan de orde komen omdat dit het onderzoek zo breed mogelijk maakt. Behandeld zullen worden: gedwongen gesloten residentiële hulp van Protocol 13, vrijwillige opvang en hulpverlening door Asja en vrijwillige ambulante hulpverlening van Pretty Woman.¹¹ De doelgroep van de drie projecten heeft een leeftijd van 12-25 jaar.

Een criterium voor effectiviteit is de mate waarin men er in slaagt het terugvalrisico terug te dringen. Omdat cijfers hierover nagenoeg ontbreken zullen een aantal alternatieven worden besproken die een beeld kunnen geven over de effectiviteit van de hulpverlening. Hierbij komen de criminologische what works beginselen aan de orde. Deze worden vaak toegepast op interventies die het recidiverisico van criminelen moeten verkleinen. Een aantal beginselen die zich het beste lenen voor toetsing zullen worden toegepast als toetsingsinstrument voor de hulpverleningsvormen. De beginselen worden deels

⁸ Bullens & van Horn 2000, Interview rechercheur Team Commerciële Zeden, Politie Utrecht.

⁹ Bullens & van Horn 2000, p. 26-27 en 39-40.

¹⁰ Bovenkerk 2004, p. 8.

¹¹ Zie Bijlage II voor een schema met een aantal algemene kenmerken van de drie projecten.

ingevuld met effectief gebleken werkwijzen en beginselen uit de hulpverleningspraktijk. Door bestudering van jaarverslagen, methodiekbeschrijvingen en andere publicaties wordt gekeken in hoeverre de projecten deze uitgangspunten in de werkwijze hanteren. Open interviews met hulpverleensters en andere betrokkenen vormen een andere informatiebron.¹² Evaluaties en de meningen van de slachtoffers worden ook aan de orde gesteld. Door deze verschillende factoren te beschrijven zal ik verduidelijken of er een hulpverleningsvorm het meest effectief is en zo ja, waarom dat zo is. Tot slot volgen enkele algemene en mijn persoonlijke aanbevelingen voor toekomstige verbeteringen.¹³

1.3. Probleemstelling en deelvragen

Meisjes die slachtoffer worden van loverboys hebben vaak meerdere risicofactoren met als belangrijkste een problematische gezinsachtergrond. Dit lijkt ze extra kwetsbaar te maken en vergroot het risico te vallen voor de verleidingstechnieken van een loverboy.

Welke vorm van hulpverlening ‘werkt’ het beste voor loverboy-slachtoffers en verkleint het toekomstige terugvalrisico het meest?

Deze vraag zal worden beantwoord door de hulpverlening te toetsen aan de criminologische ‘what works’ beginselen, ingevuld door werkwijzen en uitgangspunten uit de hulpverleningspraktijk, evaluaties en de meningen van slachtoffers.

Deelvragen

Onderwerp	Deelvragen	Plaats van behandeling
Slachtoffers	-Welke risicofactoren en beschermende factoren komen regelmatig voor in de doelgroep? -Wat zijn de steeds terugkerende kenmerken van de slachtoffers?	Hoofdstuk 2.
Beginselen	-Wat houden de toe te passen what works beginselen in? -Met welke werkwijzen en uitgangspunten uit de hulpverleningspraktijk kunnen de beginselen worden ingevuld? -Wat houden deze werkwijzen en uitgangspunten in?	Hoofdstuk 3.
Projecten	-Wat zijn de belangrijkste kenmerken van de hulpverlening door Protocol 13, Asja en Pretty Woman?	Hoofdstuk 4.
Toetsing	-Voldoet de hulp aan de what works beginselen, ingevuld door werkwijzen en uitgangspunten uit de hulpverlening? -Is er één specifiek beginsel of een werkwijze die doorslaggevend is voor het minimaliseren van het terugvalrisico?	Hoofdstuk 5.
Evaluaties en meningen	-Welk beeld geven de evaluaties en de meningen van de slachtoffers over de hulpverlening?	Hoofdstuk 6.

¹² Zie Bijlage III voor een overzicht van de interviews.

¹³ Zie Bijlage IV voor een aantal relevante websites met nadere informatie over loverboys.

1.4. Opbouw van de scriptie

De scriptie is als volgt opgebouwd. In het tweede hoofdstuk komen risico- en beschermende factoren aan de orde die een rol spelen in het leven van loverboy-slachtoffers. Tevens worden enkele kenmerken beschreven die in de literatuur en door hulpverleners regelmatig gesignaleerd worden. In hoofdstuk 3 worden de what works beginselen toegelicht en ingevuld met werkwijzen uit de hulpverleningspraktijk. Hoofdstuk 4 bevat een beschrijving van de drie hulpverleningsvormen. In hoofdstuk 5 volgt de toetsing aan de ingevulde what works beginselen. In hoofdstuk 6 worden evaluaties en meningen van slachtoffers behandeld. Tot slot volgt in hoofdstuk 7 de conclusie met enkele aanbevelingen.¹⁴

¹⁴ Zie bijlage V voor de lijst van gebruikte afkortingen.

2. De factoren welke het meisje kwetsbaar maken

Het exacte jaarlijkse aantal loverboy-slachtoffers is onbekend. Met de opheffing van het bordeelverbod in 2000 zijn de controles op illegaliteit en minderjarigheid verscherpt en de straffen verzaamd. Dit heeft mogelijk deels een verschuiving naar het onzichtbare en ongereguleerde deel van de prostitutiewereld veroorzaakt. De regelmatige verandering van werkplaats maakt de slachtoffers extra moeilijk bereikbaar voor de hulpverlening en politie. Het dark number is daarom vermoedelijk groot. In 1998 schatten Venicz & Vanwesenbeeck het aantal minderjarige prostituees in Nederland met hulpverleningscontact op 1000-1500 en 500 zonder dit contact.¹⁵ Ondanks het feit dat de Stichting Tegen Vrouwenhandel (STV) in 2004 meer meldingen van gedwongen prostitutie registreerde dan in 2003, bleef het aantal loverboy-slachtoffers gelijk.¹⁶

2.1. Risicofactoren en beschermende factoren

In beginsel kan ieder meisje slachtoffer worden van een loverboy.¹⁷ Hulpverleners noemen als veroorzakende factoren onder meer: verkeerde plaats, verkeerde tijdstip, verkeerde jongen en verkeerde situatie. De emotionele en lichamelijke veranderingen in de pubertijd veroorzaken veel gevoelens van onzekerheid en verwarring. Dit maakt ze in deze periode extra kwetsbaar. De hulpverleners signaleren in de doelgroep een aantal regelmatig terugkerende kenmerken, zoals: opgroeien in een zeer streng (religieus) gezin en een laag zelfbeeld met weinig zelfvertrouwen. Volgens de literatuur en onderzoek lopen kwetsbare meisjes een verhoogd risico.¹⁸ Deze kwetsbaarheid ontstaat door een cumulatie van risicofactoren en onvoldoende tegenwicht van beschermende factoren. Er zijn risicofactoren te onderscheiden in de eigen persoon van het slachtoffer, het gezin waarin ze opgroeit en de omgeving waarbinnen ze haar dagelijks leven invult. Hieronder zullen deze risicofactoren nader worden toegelicht.

Loverboy-slachtoffers kenmerken zich door een laag zelfbeeld dat wordt bepaald door de reacties en meningen uit de peergroup.¹⁹ Negatieve aandacht, seksueel misbruik en verwaarlozing kunnen het zelfbeeld verlagen en het meisje eenzaam maken. De gezinssituatie van het meisje is vaak dermate problematisch dat van een 'multi-probleem' gezin wordt gesproken. In dit gezin ontbreken veiligheid, warmte en geborgenheid en zijn er diverse langdurige hulpverleningscontacten.²⁰ Dit vormt volgens

¹⁵ In vier grote en twintig middelgrote Nederlandse steden, gebaseerd op alle meldingen bij hulpverleners van januari 1996 tot juli 1998. Rekening moet worden gehouden met eventuele dubbeltellingen.

¹⁶ Mede veroorzaakt door intensief lobbyen door de STV; hierdoor stijging van het aantal registraties door hulpverleners en meldingen door de politie. Registratie STV 2004 en Nationaal Rapporteur Mensenhandel 2005. De meerderheid van deze loverboy-slachtoffers had de Nederlandse nationaliteit en de helft deed aangifte.

¹⁷ Dit is het algemene beeld dat naar voren komt uit de afgenomen interviews.

¹⁸ Nationaal Rapporteur Mensenhandel 2004, p. 68-69.

¹⁹ De leeftijdsgenoten van het meisje waar ze regelmatig mee omgaat en die veel invloed op haar hebben.

²⁰ Ghesquière 1993, p. 25-42.

onderzoek en hulpverleners de belangrijkste risicofactor.²¹ Het weglopen uit het multi-probleem gezin en het latere belanden in de prostitutie blijken vaak in onderling verband te staan.²² Wanneer er vervolgens in de sociale omgeving onvoldoende alternatieve steunpunten aanwezig zijn waarop het meisje in moeilijke situaties kan terugvallen, kan haar kwetsbaarheid nog verder worden vergroot. Ze vormt de ideale prooi voor de loverboy die haar de bevestiging, aandacht en liefde geeft die ze verlangt. Seksueel misbruik is een risicofactor omdat het meisje hierdoor wordt aangeleerd dat ze alleen door seksualiserend gedrag aandacht en liefde kan ontvangen. Door dit gedrag en (uitdagende) kleding trekt ze mannen aan die verkeerde (seksuele) bedoelingen met haar hebben.²³

De Nationaal Rapporteur Mensenhandel verdeelt de meisjes die een verhoogd risico lopen in vier categorieën. De eerste twee genoemde categorieën komen het meest overeen met de doelgroep van de drie projecten en worden het meest signaleerd door de hulpverleners:

- Meisjes uit multi-probleem gezinnen;
- Meisjes met een strenge of overbeschermende opvoeding, met een gebrek aan ontwikkelingsruimte;
- Meisjes met faseproblematiek die tijdens de puberteit ernstig conflicteren met hun ouders;
- Zwakbegaafde meisjes.²⁴

Beschermende factoren hebben een bufferend effect. Dat zorgt ervoor dat de bovengenoemde risicofactoren niet de overhand zullen krijgen en het meisje op het rechte pad blijft. Voorbeelden die van belang kunnen zijn om meisjes uit de buurt van loverboys te houden zijn een hoge intelligentie, een goede relatie met de ouders en een breed sociaal netwerk.²⁵

2.2. Conclusie

Uit de heterogene samenstelling van de groep loverboy-slachtoffers blijkt dat het in beginsel elk meisje kan overkomen. Een cumulatie van risicofactoren kan echter leiden tot een grotere kwetsbaarheid. De problematische gezinssituatie zorgt dat het labiele meisje in het gezin niet de aandacht en affectie vindt die ze nodig heeft. In het uiterste geval loopt ze weg om dit elders zoeken. Bij afwezigheid van een sterk sociaal netwerk met alternatieve steunpunten om op terug te vallen, vormt ze een makkelijke prooi voor de loverboy.

De complexe problematiek van loverboy-slachtoffers maakt specifieke hulpverlening noodzakelijk. In de reguliere hulpverlening, zoals Bureaus Jeugdzorg kunnen ze niet terecht omdat de hulpverleners daar over onvoldoende specifieke deskundigheid beschikken. Bovendien zullen ze er vanwege hun prostitutieverleden een geïsoleerde positie innemen.

²¹ Eikhof & Vogelzang 1998, p. 47 en 76-77; alle respondenten hebben een problematische gezinsachtergrond. Geïnterviewden spreken van gebrek aan liefde, aandacht en steun binnen het gezin en het sociale netwerk.

²² Venicz & Vanwesenbeeck 1998, p. 47-53, Ennew 1986, rapport ECPAT maart 2002, Bullens & van Horn 2000, p. 28 (13 van de 16 meisjes uit dit onderzoek hebben een problematische gezinsachtergrond), Nationaal Rapporteur Mensenhandel 3e rapportage, p. 76.

²³ Angenent, 1993 p. 78-80 en 84-86 en Andrews e.a. 1990.

²⁴ Nationaal Rapporteur Mensenhandel 2004, p. 77.

²⁵ Hermanns e.a. 2002, p. 19-21.

3. Toelichting op de what works beginselen en werkwijzen uit de hulpverlening

Doordat er nauwelijks onderzoek is gedaan en er slechts een gering aantal evaluaties zijn verricht, is de effectiviteit van de hulpverlening aan loverboy-slachtoffers tot nu toe moeilijk te bepalen geweest. Hulpverlening is effectief als een effect optreedt en dat resultaat overeenkomt met de beoogde doelstelling.²⁶ De uit Canada en Groot-Brittannië afkomstige what works beginselen (McGuire 1995), toetsen wat werkt en niet werkt, met betrekking tot het terugdringen van het recidiverisico van delinquenten.²⁷ De beginselen hebben betrekking op de dader, de omstandigheden waaronder het delict is begaan en de achterliggende oorzaken van het criminele gedrag.²⁸ Daarbij moet de interventie goed wetenschappelijk zijn onderbouwd. Met het project *Terugdringen recidive* zijn de beginselen in Nederland geïntroduceerd.²⁹ De opzet van deze beginselen leent zich er ook voor om de mate waarin het terugvalrisico voor loverboy-slachtoffers wordt teruggedrongen door hulpverlening te achterhalen.

De hulpverleningsvormen voor loverboy-slachtoffers zullen daarom worden getoetst aan een aantal what works beginselen. In de volgende paragrafen worden deze beginselen nader toegelicht en deels ingevuld met werkwijzen en uitgangspunten uit de hulpverleningspraktijk. Dit kan de beginselen verduidelijken en de toetsing verbreden. In hoofdstuk 5 zullen de drie hulpverleningsvormen daadwerkelijk worden getoetst aan de ingevulde beginselen.

3.1. Het Risicobeginsel

Dit beginsel stelt dat naarmate het terugvalrisico van het slachtoffer groter is de hulpverleningsvorm intensiever moet zijn. De intensiteit en de duur moeten worden afgestemd op, ofwel matchen met het terugvalrisico. Dit kan leiden tot een grotere effectiviteit. Leeftijd en geestelijke ontwikkeling spelen een rol bij het afstemmen van de intensiteit. Loverboy-slachtoffers hebben door hun geïsoleerde positie en emotionele en materiële afhankelijkheid een hoog terugvalrisico. Gevoelens van loyaliteit, angst en onzekerheid zijn hierbij van belang. In de meeste gevallen is langdurige hulpverlening en met name in de beginperiode, zeer frequent en intensief contact tussen hulpverleenster en slachtoffer noodzakelijk. Het juist inschatten van het terugvalrisico is bij het risicobeginsel van essentieel belang want alleen dan is een exacte afstemming mogelijk.³⁰

3.2. Het Behoeftebeginsel

De behandeling van criminelen richt zich specifiek op de criminogene behoeften, die het criminele gedrag beïnvloeden. Effectieve hulpverlening moet zich richten op de specifieke behoeften (needs) van het slachtoffer en zodoende het terugvalrisico minimaliseren. Toegepast op loverboy-slachtoffers

²⁶ Van Yperen e.a. 1996, p. 13.

²⁷ Lissenberg e.a. 2001, p. 287.

²⁸ Van der Laan 2004.

²⁹ Boone & Poort 2002, p. 57-61.

³⁰ Van der Laan 2004, p. 36 en Boone & Poort 2002.

moeten de persoonlijke kenmerken, risicofactoren en problemen die in direct verband staan met het probleemgedrag (gedwongen prostitutie) de meeste aandacht krijgen. De dynamische beïnvloedbare factoren zoals sociale vaardigheden en zelfbeeld, moet men identificeren en deze moeten worden onderscheiden van de niet beïnvloedbare statische factoren, zoals IQ en leeftijd.³¹

3.2.1. De Vraaggerichte werkwijze

Doordat de hulpvraag van het bepalende slachtoffer het uitgangspunt vormt bij vraaggericht werken, wordt tegemoet gekomen aan persoonlijke specifieke behoeften (needs). De benadering van de dienstbare hulpverleenster moet open en respectvol zijn en aansluiten bij de leefwereld en de beleving van het slachtoffer. Door goed te luisteren en dòòr te vragen kan het aanbod hierop worden afgestemd. De hulpverlening wordt vervolgens vormgegeven in een dialoog tussen slachtoffer en professional, waarin beiden een eigen inbreng hebben. Het levensverhaal van het slachtoffer wordt serieus genomen en vormt een belangrijke inspiratiebron. De hulpverleenster legt de keuzemogelijkheden voor en levert vanuit haar deskundigheid feedback en advies. Het slachtoffer blijft zelf eindverantwoordelijk. Het hulpverleningsplan wordt in samenwerking met het slachtoffer opgesteld. Daarbij streeft men naar consensus over de probleemformulering, de hulpverleningsdoelen en de realisatie daarvan. Vraaggericht werken kan de effectiviteit van hulp vergroten doordat het slachtoffer meer mogelijkheden krijgt om actief in de hulpverleningsrelatie te participeren. Doordat ze haar mening kan geven en mag meebeslissen wordt haar motivatie vergroot. Aanpassingen kunnen gedurende het traject plaatsvinden.³² De visie van de instelling zelf over de organisatie van de hulpverlening is bij vraaggericht werken van essentieel belang. Deze specifieke werkwijze moet een onderdeel van de structuur, de cultuur en het beleid vormen. De hulpverleensers moeten de ruimte krijgen om flexibel en vraaggericht te werken. Men moet voortdurend kritisch blijven en controleren of men nog vraaggericht werkt.³³ Ook binnen de grenzen van een gedwongen kader is vraaggerichte hulpverlening mogelijk.

Vraaggericht werken vormt een goede invulling van het behoeftebeginsel, echter het slagen van de hulpverlening blijft deels afhangen van de motivatie en acceptatie van hulp door het slachtoffer.³⁴

3.2.2. Het herstel van het sociale netwerk en het contact met VIPS.

Het beschikken over een sterk sociaal netwerk met voldoende steunpunten, vormt een belangrijke beschermende factor en buffer tegen risicofactoren. Dit helpt het slachtoffer om uit de prostitutie te komen en vooral ook te blijven. Dit blijkt uit diverse onderzoeken en uit de levensverhalen van de

³¹ Van der Laan 2004, p. 36 en Boone & Poort 2002.

³² Yperen e.a. 2003, hoofdstuk 3 en Welling 2003, p. 17-65.

³³ Welling 2003, p. 37-54.

³⁴ Yperen e.a. 2003, hoofdstuk 1 en 3.

meisjes.³⁵ Het meisje moet het gevoel hebben, eenmaal gestopt met de prostitutie te kunnen terugvallen op belangrijke mensen uit haar omgeving. De acceptatie door deze personen moet haar schaamte- en schuldgevoelens en angst voor afwijzing overwinnen. Het sociale en maatschappelijke isolement wordt doorbroken en er is een alternatief voor de loverboy en de weinige contacten uit het prostitutiecircuits. Het lotgenotencontact draagt hier ook aan bij omdat de vriendschappen die hieruit ontstaan nieuwe steunpunten kunnen opleveren.³⁶ Het is daarom aan te bevelen dat de hulpverlening deze mogelijkheid in haar aanbod opneemt.

Het terugvalrisico kan worden verkleind als de hulpverlening zich richt op het voldoen aan de specifieke behoefte van herstel en versterking van het sociale netwerk en het contact met VIPS.

3.3. Het responsiviteitbeginsel

Dit beginsel heeft zowel betrekking op interne factoren: het slachtoffer en haar intellectuele en sociale mogelijkheden, als op externe factoren: de hulpverleenster, het programma en de gehanteerde methodiek. Er dient een 'match' te zijn tussen deze vier factoren. De hulpverleenster en de werkwijze moeten passen bij de persoonlijkheid en complexe achterliggende problematiek van het slachtoffer. Ook het hulpverleningsprogramma en de gehanteerde methodiek moeten overeenkomen met de mogelijkheden en haalbare doelstellingen van het meisje. Bovendien moet worden voldaan aan wetenschappelijk vastgestelde kwaliteitseisen. De criteria hiervoor moeten door professionals worden opgesteld.³⁷ De hulpverleenster moet bij aanvang een inschatting maken van de haalbare doelstellingen en de meest geschikte werkwijze. Een competentiegerichte en planmatige werkwijze, waarvan de effectiviteit uit onderzoek is gebleken, kunnen invulling geven aan de match welke het responsiviteitbeginsel eist.³⁸ Deze beiden werkwijzen worden hieronder nader toegelicht.

3.3.1. De Competentiegerichte werkwijze/ empowerment

De hulpverleningsrelatie in empowerment perspectief kenmerkt zich door betrokkenheid, gelijkwaardigheid, verbinding en wederkerigheid. Men zet zich hiermee af tegen het klassieke ziekte-model, dat slachtoffers beschouwt als zwak met een tekort aan capaciteiten en waarbij hulpverleensers de verantwoordelijkheden overnemen. De hulpverleensers geven aan dat ze geen autoritaire, maar een ondersteunende rol willen spelen in het hulpverleningsproces. Hun open houding en de specifieke gerichte vraagtechnieken, moeten het kader scheppen waarbinnen het meisje haar competenties kan ontwikkelen. Door een beroep te doen op het zelfoplossende vermogen wordt het meisje geactiveerd tot zelfstandige probleembeschrijving en besluitvorming.³⁹ Dit vergroot onder meer

³⁵ Terpstra & van Dijke 2004, ECPAT Nederland 2002, Hermanns e.a. 2002, p. 57 e.v.

³⁶ Dit blijkt vooral uit de jaarverslagen van Pretty Woman en Asja en Cox & van der Leer 2002, p. 46-47 en 56.

³⁷ Boone & Poort 2002, p. 48-49.

³⁸ Hermanns 2002, p. 54-55 (Justitiële Verkenningen).

³⁹ Hermanns e.a. 2002, p. 53.

haar zelfvertrouwen en gevoel van eigenwaarde. Positieve ervaringen geven het meisje weer vat op haar eigen leven en maken zelfstandig functioneren in de toekomst mogelijk.

Door de invulling van de hulpverlening te matchen met de persoonlijke kwaliteiten van het slachtoffer voldoet de competentiegerichte werkwijze aan een onderdeel van het responsiviteitbeginsel.

3.3.2. Planmatig werken

Door het hulpverleningstraject planmatig in te delen en regelmatig te evalueren kan er een betere individuele afstemming plaatsvinden. Dit vergroot de kans om de beoogde doelstellingen te realiseren.⁴⁰ Knorth & Smith onderscheiden drie voorwaarden voor planmatig handelen:

-Ten eerste 'doordacht handelen': De hulpverleenster moet bij aanvang de doelen en middelen formuleren in een duidelijk hulpverleningsplan, wat de basis vormt voor het verdere hulpverleningsproces.

-Ten tweede 'doelgericht handelen': De planning en uitvoering van de hulpverlening moeten gericht zijn op het realiseren van een bepaalde gewenste toestand. Bij de hulpverlening aan loverboy-slachtoffers is dit het beëindigen van de problematische situatie van het meisje.

-Ten derde 'geregelde reflectie'. Gedurende de hulpverlening wordt regelmatig gecontroleerd of er nog steeds op de geplande wijze wordt gewerkt en of de nagestreefde doelen al dichterbij komen. Bij een negatieve uitkomst worden er aanpassingen gedaan of wordt met een nieuwe aanpak begonnen.⁴¹

De planmatige hulpverlening is traditioneel opgebouwd uit verschillende fasen. In de intake- en diagnostiekfase worden de problemen geïnventariseerd en wordt het hulpverleningsplan opgesteld. In de meest intensieve behandelfase wordt de hulp regelmatig geëvalueerd en wordt de werkwijze eventueel aangepast. De intensiteit van de hulpverlening wordt geleidelijk afgebouwd. Nazorg kan na het beëindigen van de hulp dienen ter ondersteuning bij het zelfstandig functioneren.⁴²

3.4. Het Professionaliteitsbeginsel

Volgens dit beginsel kunnen alleen goed getrainde en opgeleide professionele hulpverleensters de hulp goed uitvoeren. Het beginsel eist dat de hulpverleensters worden opgeleid voor het geven van de specifieke vorm van hulpverlening en dat ze zich bij de uitvoering daarvan houden aan wat ze gedurende hun training hebben geleerd. De hulpverleensters moeten niet impulsief of op gevoel werken. De organisatie moet de medewerkers ondersteunen en goed met hen communiceren, zodat ze in staat worden gesteld om de match uit het responsiviteitbeginsel tot stand te brengen.

De vraaggerichte en competentiegerichte werkwijzen die hiervoor in respectievelijk 3.2.1 en 3.3.1 aan de orde kwamen, getuigen van professionele hulpverleensters zolang deze werkwijzen afkomstig

⁴⁰ Schmidt 1999, p. 11.

⁴¹ Knorth & Smit 1999, p. 28-31.

⁴² Hermanns e.a. 2002, p. 65-66.

zijn uit de specifieke opleiding of training.⁴³ Als er op basis hiervan outreachend wordt gewerkt kan dat professioneel en effectief zijn. In de volgende paragraaf zal dit nader worden toegelicht.

3.4.1. De Outreachende werkwijze

Outreachende hulpverleners zijn door een zeer actieve, flexibele en betrokken houding beter in staat om tot de moeilijk bereikbare loverboy-slachtoffers door te dringen. De neiging om verantwoordelijkheden over te nemen moet worden onderdrukt. Men moet het meisje accepteren zoals ze is en haar slechts de alternatieve keuzemogelijkheden voorleggen om vervolgens de eindbeslissing bij haar te laten. Door niet op te geven en het initiatief te nemen het meisje actief te blijven opzoeken, wordt haar motivatie vergroot om de hulp te accepteren en aan haar onhoudbare situatie een einde te maken.⁴⁴ Deze houding vergt veel geduld en doorzettingsvermogen van de hulpverlener.

⁴³ Van der Laan 2004, p. 38 en Boone & Poort 2002.

⁴⁴ Jaspers 2004. De hulpverleners hebben in de interviews hun outreachende werkwijze en het belang hiervan uitgebreid toegelicht.

4. Algemene kenmerken van de drie hulpverleningsprojecten

4.1. Protocol 13

Project 13 uit Utrecht, wat na afloop van de projectperiode Protocol 13 is gaan heten, is voorbereid door een werkgroep bestaande uit; de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK), het Team Commerciële Zeden en Bureau Jeugdzorg (BJZ). De samenwerkingsovereenkomst bevat afspraken over hulpverlening en bescherming van minderjarige meisjes van 12-18 jaar, van wie bewezen kan worden dat ze zich (onder dwang van een loverboy) prostitueren. De doelstelling is om deze meisjes door de politie te laten opsporen en ze vervolgens uit het prostitutiecircuit te halen en te houden. Vanaf 1 januari 2000 is de extra financiering beëindigd en vormt het samenwerkingsverband een onderdeel van het reguliere hulpverleningsaanbod van de Afdeling Jeugdreclassering en Jeugdbescherming van BJZ Utrecht. In het vervolg zal gemakshalve nog steeds van Protocol 13 worden gesproken.

4.1.1. Uitgangspunten en methodiek

Uitgangspunt van Protocol 13 is dat verliefde meisjes in de zogenaamde honeymoon-fase onbereikbaar zijn voor hun omgeving.⁴⁵ Ze weghalen bij hun pooier en ze vervolgens zo spoedig mogelijk gedwongen plaatsen in een gesloten inrichting is de enige remedie. De meisjes bevinden zich hierdoor op een veilige afstand van het prostitutiecircuit en buiten het bereik van hun loverboy. Het terugvalrisico zou zonder deze beveiligde en beschermde setting zeer groot zijn.

4.1.2. De procedure

Om het Protocol in werking te kunnen stellen moet er ten aanzien van de meisjes sprake zijn van een (levens)bedreigende situatie, als bedoeld in artikel 1:254 lid 1 jo 1:255 van het Burgerlijk Wetboek.⁴⁶ Deze artikelen maken een voorlopige ondertoezichtstelling mogelijk (VOTS) met een gedwongen uithuisplaatsing (UHP). Verlenging of wijziging in een gewone Onder Toezicht Stelling (OTS) is mogelijk bij dringende en onverwijlde noodzakelijkheid of omdat geestelijke of lichamelijke belangen of de gezondheid van het meisje dat nog steeds eisen.

De algemene procedure is de volgende: De politie of een andere persoon meldt het meisje (na aanhouding) aan bij de RvdK. Een raadsmedewerkster spreekt het meisje op het politiebureau en verzoekt de Kinderrechter om een VOTS. BJZ Utrecht verzoekt een Machtiging Gesloten UHP af te geven. Op basis van de beschikking verzoekt men de Dienst Justitiële Jeugdinstellingen (DJJ) tot plaatsing. In een convenant is afgesproken dat meisjes met de indicatie 'Slachtoffer Loverboy', indien beschikbaar recht hebben op een crisisplaatsing binnen 24 uur. Plaatsing binnen maximaal één week wordt in elk geval nagestreefd.⁴⁷ In afwachting van plaatsing is sociale bewaring op het politiebureau mogelijk, om te voorkomen dat het meisje in de periode tussen aanhouding en plaatsing terugvalt en

⁴⁵ Terpstra & van Dijke 2004, p. 99. De meisjes zijn dusdanig verblind dat niemand tot ze door kan dringen.

⁴⁶ Zie Bijlage Ib voor deze wetsartikelen.

⁴⁷ Plan van aanpak, ordening en bescherming prostitutiesector 2004, p. 49. In 2003 waren er 60 crisisplaatsingen.

onvindbaar is. In beginsel wordt deze bewaring vanwege de moeilijke rechtvaardiging niet meer toegepast. De politie zegt echter dat het in levensbedreigende situaties een onmisbaar middel is.⁴⁸

Het meisje krijgt na de VOTS-uitspraak een voogd en een advocaat toegewezen. De voogd bezoekt haar en heeft de regie over het verdere proces. In de inrichting neemt het meisje deel aan het dagprogramma en verschillende activiteiten. Een psychodiagnostisch persoonlijkheids onderzoek (p.o.) kan meer duidelijkheid geven over de te indiceren hulp. Op basis van het p.o., het dossier en gesprekken met derden wordt het behandelingstraject uitgestippeld en het hulpverleningsplan opgesteld. Het Zorg Toewijzingsorgaan (ZTO) regelt het traject van vervolgbehandeling, variërend van intensieve residentiële behandeling tot ambulante ondersteuning. Dit is zowel onder dwang als in een vrijwillig kader mogelijk. De uiteindelijke doelstelling kan zelfstandig wonen of terugkeer naar het ouderlijk huis zijn.⁴⁹

4.1.3. De nazorg

Na de plaatsing is een vervolg op een andere leefgroep zoals in een (half)open behandelsetting mogelijk. Ook kan de gesloten plaatsing worden voortgezet. Directe terugkeer naar de eigen omgeving komt zelden voor.⁵⁰ Bij 80% van de meisjes heeft de plaatsing een vervolg; 70% hiervan blijft zeer intensieve hulp ontvangen en 10% gaat naar een niet-gesloten plaats. De OTS eindigt in ieder geval bij het bereiken van de meerderjarigheid. Op verzoek van het meisje is hierna nog tweemaal een half jaar ondersteuning door de voogd mogelijk. Na beëindiging van de ondersteuning in het kader van het Protocol is doorverwijzing naar andere instanties, zoals Pretty Woman of Asja mogelijk.

4.2. Asja

In tegenstelling tot Protocol 13, hanteert Asja als uitgangspunt dat meisjes die uit de (gedwongen) prostitutie willen stappen niet onder dwang moeten worden opgenomen. In het opvanghuis in Leeuwarden kunnen maximaal acht (ex-)praktiserende meisjes van 16-23 jaar worden opgevangen, waarvan de meerderheid via vrouwenhandel of een loverboy in de prostitutie is beland. Risicomeisjes worden ook opgenomen. Er is tevens een crisisplaats beschikbaar voor tijdelijke (nood)opvang.

De algemene doelstelling is het bieden van een veilige en anonieme plek waar meisjes tot rust kunnen komen en kunnen nadenken over wat ze met hun toekomst willen. De hulpverleensters bieden hierbij ondersteuning. Naast deze hulpverlening richt men zich in mindere mate ook op preventie.

4.2.1. Uitgangspunten en Methodiek

Asja hanteert als uitgangspunt een participatieve vorm van innoveren waarbij wordt aangesloten bij de aanwezige maar nog niet geëxpliceerde kennis van de hulpverleensters. Door verwoording,

⁴⁸ De gezinsvoogd van BIZ Utrecht zegt dat sociale bewaring niet meer mag worden toegepast. Een medewerkster van de Politie Utrecht zegt echter dat men het bij uiterste noodzaak nog altijd toepast.

⁴⁹ Cox & van der Leer 2002, p. 61-67.

⁵⁰ Swart & Tilbusscher 1996.

uitwisseling en bundeling van ervaringen ontstaan nieuwe inzichten en blijft de methodiek zich ontwikkelen. De ervaring en expertise (knowhow) uit de vrouwenopvang maakt werken vanuit een inhoudelijk overtuigende aanpak en methodiek mogelijk. Deze is samengevat in een negental punten:

- Vraaggerichte hulpverlening en begeleiding en een outreachende werkwijze;
- Onderkennen, (h)erkennen, bespreekbaar maken en normaliseren van de problematiek;
- Hantering van het twee fasen model; na de time-out fase een vervolg van intensieve hulpverlening;
- Competentiegerichte werkwijze (empowerment);
- Toekomstgerichte werkwijze;
- Leefgroepwerk en mentorgesprekken;
- Veiligheid en anonimiteit;
- 24-uurs opvang in een kleinschalige en huiselijke voorziening;
- Hulpverlening in een vrijwillig kader.⁵¹

4.2.2. De vormen van hulpverlening

Asja biedt drie vormen van hulpverlening aan meisjes uit heel Nederland:

- De groepshulpverlening bestaat uit groepsgesprekken waarin de meisjes onderling hun ervaringen kunnen delen. Daarnaast worden er groepsactiviteiten voor lotgenoten georganiseerd met een bepaald thema. Ook zijn er twee meidengroepen voor risicomeisjes van 12-16 jaar en 17-23 jaar.⁵²
- De individuele hulpverlening vindt plaats in de vorm van psychische ondersteuning door wekelijkse mentorgesprekken. Meisjes kunnen praten over hun (traumatische) ervaringen. Indien nodig kan Asja altijd doorverwijzen naar een van de instellingen waarmee men contact heeft, bijvoorbeeld de GGD.
- Praktische hulpverlening en begeleiding, bijvoorbeeld bij financiële zaken. De 24-uurs begeleiding is van belang gezien het omgekeerde dag en nacht ritme, slapeloosheid en nachtmerries van de meisjes.

4.2.3. De nazorg

De nazorg richt zich op het bieden van ondersteuning bij de laatste stappen op weg naar (volledige) zelfstandigheid waaronder het met voorrang zorgen voor huisvesting. Het terugvalrisico is het grootst in de eerste periode na beëindiging van de hulp. Daarom wordt er twee weken na vertrek contact opgenomen om te informeren hoe het gaat. Het sinds dit jaar geopende Leerhuis biedt een tussenfase voor meisjes die nog nooit zelfstandig hebben gewoond en waarvoor de stap naar volledige zelfstandigheid in één keer te groot is. De meisjes leren onder begeleiding zelfstandig te functioneren binnen het huis. Na een verblijf van maximaal negen maanden moeten ze op eigen benen kunnen staan.⁵³ De meerderheid blijft in de omgeving wonen omdat ze daar hun sociale netwerk hebben opgebouwd. Er is hierna nog een jaar recht op nazorg verleend door twee nazorgmedewerksters.

⁵¹ Bureau Terpstra & van Dijke 2001, p. 17.

⁵² Brochures van Asja.

⁵³ Jaarverslag Vrouwenopvang Fryslan 2004, p. 9. Cox & van der Leer 2002, p. 51-59.

4.3. Pretty Woman

Pretty Woman in Utrecht biedt zelf geen therapie, maar bemiddelt en verwijst vanuit de veilige omgeving naar andere professionele hulpverleningsinstellingen. De medewerksters verlenen wel ambulante hulp. Men richt zich op:

- risicomeisjes; minderjarigen met risicovolle contacten die een verhoogd risico lopen om in een misbruikrelatie (met bijvoorbeeld een loverboy) terecht te komen.
- praktiserende meisjes en ex-praktiserende meisjes tot 25 jaar.

4.3.1. Uitgangspunten en Methodiek

De relatieverslavingstheorie van Norwood en een aantal uitgangspunten uit de Vrouwenhulpverlening vormen belangrijke elementen in de werkwijze. Relatieverslaving is het consequent aangaan van ongezonde liefdesrelaties met het gebruik van seksualiserend gedrag en prostitutie als overlevingsmechanismen. De meisjes kunnen de relatie die hen lichamelijk of geestelijk beschadigt niet zelfstandig beëindigen. Dit relatiepatroon vormt een herhaling van de problematische gezinssituatie in de jeugd. Op zoek naar uitbuitende of verslaafde mannen probeert het meisje deze vertrouwde situatie met een gebrek aan liefde en (positieve) aandacht na te bootsen. Een verzorgende rol domineert haar leven. Norwood hanteert een 12-stappenplan ter genezing van relatieverslaving.⁵⁴ De loverboyrelatie kenmerkt zich ook door wederzijdse afhankelijkheid. Het relatieverklaafde meisje moet zich losmaken en leren zichzelf te accepteren en zich niet weg te cijferen in de verzorgende rol voor haar zwakke partner. Gesprekken over jongens en relaties kunnen haar verslaving inzichtelijker maken en een aanknopingspunt vormen voor behandeling.

Hieronder worden nog een aantal belangrijke uitgangspunten kort weergegeven:

- Men streeft naar gelijkwaardigheid tussen het slachtoffer en de hulpverleenster.
- De hier-en-nu-situatie is het uitgangspunt; de aanpak van actuele problemen geniet prioriteit;
- De werkwijze is competentiegericht;
- De werkwijze is vindplaatsgericht; de flexibele hulpverleensters zoeken de meisjes zelf actief op;
- Sociaal en professioneel netwerk worden bij de hulpverlening betrokken en zoveel mogelijk versterkt.

4.3.2. De vormen van hulpverlening

Pretty Woman biedt zowel groeps- als individuele hulpverlening en voorlichting aan meisjes uit de provincie Utrecht. Er kunnen vier fasen in het hulpverleningstraject worden onderscheiden:

- 1) Het opbouwen van een vertrouwensrelatie en een eerste probleemverkenning. Actuele problemen worden het eerst aangepakt en opgelost. Vervolgens wordt er een begeleidingsplan opgesteld.
- 2) De oorzaak van de ontstane problemen kan worden achterhaald als het meisje inzicht krijgt in haar eigen situatie. Dit gebeurt door gesprekken waarin een link wordt gelegd tussen pijnlijke

⁵⁴ Norwood 1986. Dit 12-stappenplan is effectief gebleken voor alcoholisme. Effectiviteit op andere gebieden, zoals gedwongen prostitutie, is (nog) niet bewezen.

(jeugd)ervaringen, de huidige manier van omgaan met liefde en de neiging consequent te vallen voor de verkeerde jongens (loverboys). Gezocht wordt naar mogelijkheden ter versterking van de draagkracht en het sociale netwerk. Door dit alles stijgen eigenwaarde en zelfvertrouwen en neemt de ontvankelijkheid voor de loverboy af.

3) Om toekomstige terugval te voorkomen wordt geïnventariseerd of specifieke factoren en gebruikte overlevingsmechanismen probleemsituaties positief of negatief beïnvloeden.

4) Men biedt alternatieven voor oude gedragspatronen en leert hoe met toekomstige probleemsituaties om te gaan. Voor een aantal meisjes staat verwerking van het prostitutieverleden centraal.

De groepshulpverlening bestaat uit activiteitengroepen voor risicomeisjes (12+ en 16+) en lotgenotencontact voor (ex-)praktiserende meisjes. Hun isolement wordt doorbroken door op een laagdrempelige manier ervaringen en behoeftes met lotgenoten te delen. Het is voor deze doelgroep een effectieve methode gebleken omdat het inzicht in de eigen problematiek wordt vergroot. Er bestaat tevens een groeps- en individueel aanbod voor gesloten geplaatste meisjes in het kader van Protocol 13. Ze worden in samenwerking met de voogd begeleid. Hiernaast biedt Pretty Woman preventieve voorlichting aan diverse doelgroepen op verschillende locaties in Nederland.⁵⁵

4.3.3. De nazorg

Goede begeleiding bij de terugkeer in het dagelijkse leven is onontbeerlijk om terugval te voorkomen. De meisjes moeten wennen aan hun nieuwe leven wat sterk verschilt van het prostitutieleven. Na afsluiting van het dossier maakt men een afspraak voor nader contact. Zo kan het meisje in de gaten worden gehouden en het hulpverleningseffect op lange termijn worden gemeten. De nazorg bestaat verder uit het vergroten van de toekomstmogelijkheden zodat er een redelijk alternatief ontstaat voor het prostitutiewerk. Dit kan in de vorm van bemiddeling bij het zoeken van werk, het aanvragen van een uitkering of het starten of hervatten van een opleiding. Er wordt tevens voor goede huisvesting gezorgd, bijvoorbeeld bij de ouders of in een eigen woning.

⁵⁵ Cox & van der Leer 2002, p. 43-50.

5. Toetsing aan de what works beginselen en werkwijzen uit de hulpverlening

5.1. Het Risicobeginsel

Protocol 13

Protocol 13 stemt de intensiteit en duur van de behandeling af op het terugvalrisico en de specifieke behoeften van het meisje. Dit kan inhouden dat ze na een gesloten plaatsing wordt doorverwezen naar (lichtere) ambulante hulpverlening om de intensiteit verder af te bouwen. Protocol 13 vormt met haar gedwongen opname in een gesloten inrichting de meest intensieve hulpverleningsvorm, geschikt voor minderjarige slachtoffers. Het voldoet hiermee aan het risicobeginsel.

Asja

Asja biedt voor meerderjarigen vrijwillige hulp met de meest gewenste intensiteit in de vorm van opvang op een anonieme en veilige plek met 24-uurs begeleiding. Risicomeisjes worden ook opgevangen omdat ze een veilige plaats nodig hebben om te voorkomen dat ze in het prostitutiecircuit terechtkomen. Asja is voor hen dan een geschikte plek. Ongeveer de helft van de meisjes gebruikt het opvanghuis als time-out en blijft maximaal er twee weken. Sommigen hebben intensievere hulp en ondersteuning nodig. De opvang is dan maximaal tweemaal drie maanden.

Pretty Woman

Pretty Woman biedt een vorm van hulp welke voor een aantal met name (ex-)praktiserende meisjes te licht zal zijn. De laagdrempeligheid vergroot echter wel de bereikbaarheid van deze doelgroep. De intensieve residentiële setting is niet altijd voor iedereen proportioneel en effectief. Voor meisjes met een hechte familieband kan het bijvoorbeeld het beste zijn om zo spoedig mogelijk terug te keren naar het ouderlijk huis. Indien nodig kan de ambulante hulpverlening een intensieve en langdurige vorm aannemen. Pretty Woman kan dus zeer effectief zijn als hulp voor (risico)meisjes met een gering (terugval)risico en als vorm van nazorg voor meisjes uit de gesloten opvang. Het voldoet hiermee als lichtere hulpverleningsvorm aan het risicobeginsel.

5.2. Behoeftebeginsel

5.2.1. De Vraaggerichte werkwijze

Protocol 13

Ondanks het feit dat Protocol 13 gedwongen hulpverlening biedt is vraaggericht werken het uitgangspunt. De voogd moet ernaar streven om in een zoveel mogelijk gelijkwaardige samenwerkingsrelatie min of meer op één lijn te komen met de ouders en het meisje. Het draagvlak voor de daadwerkelijke aanpak wordt vergroot als de betrokkenen de in het hulpverleningsplan gestelde doelstellingen en beschreven problematiek erkennen. Het meisjes of de ouders beleven de situatie vooral in de beginfase vaak anders. Ze erkennen de door de voogd gesignaleerde problemen

niet. De voogd heeft echter het laatste woord en kan eventueel tegen de wil van de betrokkenen beslissen. De meisjes vertonen in de beginfase vaak hevig verzet, ontkennen alles en zijn boos over de gesloten plaatsing. Door een intensief en regelmatig contact met diepgaande gesprekken ontstaat een vertrouwensband. De voogd streeft ernaar het meisje zelf de ernst van haar situatie te laten inzien. Haar motivatie en medewerking dragen bij aan het slagen van de hulpverlening. De voogden kregen onder het oude Protocol veel extra tijd. Het huidige contact van eenmaal per zes weken is onvoldoende. Men probeert daarom vooral in de beginperiode meer tijd voor het meisje uit te trekken omdat men uit eigen ervaring weet hoe effectief dit kan zijn.⁵⁶

Het vraaggericht werken krijgt weliswaar aandacht, maar wordt beperkt door het gedwongen kader, tijdgebrek, de weerstand en ontkenning van het meisje en de samenplaatsing zonder een specifieke afgestemde behandeling.⁵⁷ Hierdoor wordt vooral de eerste periode door Protocol 13 niet voldaan aan dit deel van het behoeftebeginsel.

Asja

Asja heeft bewust gekozen voor vrijwillige en vraaggerichte hulpverlening. Het uitgangspunt is dat de meisjes opvang en begeleiding krijgen als ze zelf besluiten dat ze uit het prostitutiecircuit willen stappen en daar hulp en ondersteuning bij vragen. Een regulier Blijf van m'n Lijf huis is voor hen ongeschikt.

De mentor bouwt een vertrouwensband op en stelt in samenwerking met het meisje een hulpverleningsplan op. De professionele deskundigheid en de levenservaring vormen beiden een inspiratiebron voor de dialoog. Men probeert het hulpverleningstraject zoveel mogelijk te laten aansluiten op de specifieke behoeften en de samenhangende levensterreinen van het meisje.⁵⁸ Ze krijgt buiten de duidelijke structuur met consequent toegepaste regels veel vrijheid. Er kunnen slechts verplichtingen worden opgelegd indien bijvoorbeeld ernstige (verslavings)problematiek uit het verleden een specifieke aanvullende behandeling naast de hulpverlening door Asja noodzakelijk maakt.

De hulpverlening is vraaggericht omdat er binnen de grenzen van een geheim adres, zoveel mogelijk wordt afgestemd op de centraal staande individuele problematiek en behoeften van het meisje.

Pretty Woman

De individuele behoeften en de belevingswereld van het slachtoffer staan centraal en vormen het uitgangspunt voor de hulpverlening. Het terugvalrisico kan afnemen door het versterken van het sociale netwerk, vergroten van de eigenwaarde en het zelfvertrouwen en het aanleren van sociale vaardigheden. Het hulpverleningsplan wordt in een gelijkwaardig samenwerkingsverband opgesteld en

⁵⁶ Interview gezinsvoogd Protocol 13.

⁵⁷ Heezen 2000, p. 6-7.

⁵⁸ Bureau Terpstra & van Dijke 2001, p. 47-49.

afgestemd op de individuele problematiek en behoeften van het meisje. Er wordt naast individuele gesprekken tevens materiële en immateriële hulp geboden, zoals praktische hulp bij het aanvragen van een uitkering. Het meisje is zelf verantwoordelijk een keuze te maken uit de haar voorgelegde alternatieven. De hulpverleenster kan samenwerken met de voogd om Protocol 13 in goede banen te leiden. Deze vraaggerichte werkwijze van Pretty Woman geeft een goede invulling aan het behoeftebeginsel.

5.2.2. Het herstel van het sociale netwerk en het contact met VIPS

Protocol 13

De ouders van het meisje worden bij de inwerkingstelling van het Protocol zo spoedig mogelijk op de hoogte gesteld. Ze zijn juridisch verantwoordelijk voor hun minderjarige dochter. Het verblijf in de gesloten inrichting bemoeilijkt het contact met de buitenwereld. Het inrichtingsregime beperkt telefoneren en het ontvangen van bezoek. Dit kan het isolement versterken en de hang naar de loverboy vergroten. Tegen de ouders spreekt men de prostitutie door de dochter niet altijd uit omdat dit vooral in het Islamitische geloof ernstige consequenties kan hebben.

Naast de ouders krijgen de andere VIPS nauwelijks aandacht in het hulpverleningstraject. Ook het lotgenotencontact is (nog) te beperkt. Protocol 13 besteedt te weinig aandacht aan de behoefte van het slachtoffer tot herstel van het contact met het sociale netwerk en de creatie van nieuwe steunpunten.

Asja

Asja brengt het (in)formele netwerk van het meisje in kaart middels een zogenaamd genogram. Bij opname wordt in beginsel altijd contact opgenomen met ouders. Ze worden uitgenodigd voor een gesprek om het contact met hun dochter te herstellen. Er is tevens een brochure opgesteld en een ouder-lotgenotengroep opgericht. Vanuit de geheime opvangplek is telefonisch contact met familie of vrienden mogelijk en er kunnen afspraken buitenshuis worden gemaakt. De leefgroep biedt de meisjes rust en een oefenplek om sociale vaardigheden verder te ontwikkelen en zich voor te bereiden op de terugkeer in de samenleving. De onderlinge contacten doorbreken het taboe op jeugdprostitutie doordat alle meisjes ermee te maken hebben gehad. Door deze ervaringen uit te wisselen en emoties te delen ontdekken de meisjes dat ze niet de enige zijn en ondersteunen ze elkaar in het verwerkingsproces. De vriendschappen die uit de lotgenotengroep kunnen ontstaan versterken bovendien het nieuwe sociale netwerk.

De meeste meisjes beginnen na hun opvangperiode een nieuw leven ergens in Nederland. Doordat Asja nieuwe steunpunten zoekt en de oude herstelt, beschikt de meerderheid van de meisjes bij het verlaten van het huis over een sterk sociaal netwerk. Dit kan het terugvalrisico sterk terugdringen.⁵⁹

⁵⁹ Modulenboek Vrouwenopvang Fryslan 2004, p. 32 en Bureau Terpstra & van Dijke 2003.

Pretty Woman

Pretty Woman hanteert doorbreking van het sociale isolement van het meisje als uitgangspunt. Door herstel van het contact met ouders en VIPS en het zoeken naar nieuwe steunpunten, wordt een (nieuw) sociaal vangnet opgebouwd. Zodoende wordt de sociale redzaamheid van het meisje vergroot. De lotgenotengroep vormt een informele ontmoetingsplek voor (ex-)praktiserende meisjes en helpt hen de schaamte- en schuldgevoelens te verwerken. De onderlinge uitwisseling van intieme en persoonlijke ervaringen schept een hechte band en kan leiden tot vriendschappen die het sociale netwerk versterken. Bovendien wordt het zelfbeeld van de meisjes vergroot want ze ervaren dat ze niet de enige zijn die dit is overkomen. Het toekomstige terugvalrisico wordt zodoende verkleind.

Er is contact geweest met bijna tweederde van de ouders van de minderjarigen en eenderde van de ouders van de meerderjarigen. De frequentie van dit contact verschilde sterk en het initiatief kwam vooral van de ouders zelf. Met allochtone ouders is weinig contact.⁶⁰

De versterking van het sociale netwerk bewerkstelligt Pretty Woman vooral door het lotgenotencontact. Het herstel van het contact met ouders en andere VIPS moet in de toekomst meer aandacht krijgen.

5.3. Het Responsiviteitbeginsel

5.3.1. De Competentiegericht werkwijze/empowerment

Protocol 13

Gedwongen hulpverlening laat minder ruimte voor empowerment. De voogd probeert een einde te maken aan de slachtofferhouding van het meisje en haar bewust te maken van haar problemen en het feit dat ze deze zelf kan oplossen. De voogd ondersteunt het meisje bij het ontwikkelen van haar capaciteiten. Haar wordt geleerd hoe ze goede en slechte personen kan herkennen en met complimenten moet omgaan. Ze leert 'nee' te zeggen en haar eigen (seksuele) grenzen aan te geven. Hierdoor zal ze weerbaarder worden en meer grip krijgen op haar eigen leven.

Asja

Risicofactoren en ingrijpende gebeurtenissen vergroten de draaglast van het meisje. Beschermende factoren en competenties moeten de draagkracht versterken zodat het evenwicht kan worden hersteld. De hulpverleenster moet zich niet opstellen als de redster want dan zal het relatieverslaafde meisje zich teveel aan haar vastklampen. Effectieve hulpverlening vereist een positieve benadering gericht op de mogelijkheden die het meisje wél heeft. Door vergroting van autonomie, zelfredzaamheid en het zelfvertrouwen krijgt ze meer grip op haar leven.⁶¹ De toekomstgerichte werkwijze laat minder ruimte

⁶⁰ Bureau Terpstra & van Dijke 2003, p. 78-79 en 85.

⁶¹ Dit komt naar voren uit het interview met een medewerkster van Asja.

voor details uit het verleden. Door gedurende de opvang opgedane kennis en aangeleerde sociale vaardigheden is het meisje na afloop in staat zelfstandig in de samenleving te functioneren.⁶²

Het aansluiten op de competenties en mogelijkheden van het meisje zorgt dat de methodiek en werkwijze op haar individu matchen. Hiermee wordt voldaan aan één van de eisen van het responsiviteitsbeginsel, ingevuld door empowerment.

Pretty Woman

De werkwijze is competentiegericht omdat het meisje wordt aangesproken op haar eigen krachten, kwaliteiten, mogelijkheden en verantwoordelijkheden. Er is niet alleen aandacht voor knelpunten en problemen. De laagdrempelige en outreachende ondersteuning matcht met de aanwezige competenties en vergroot deze. Het meisje leert onder meer de emotionele aspecten van relaties te herkennen (psycho-educatie) en achterhaalt de oorzaken van haar liefde voor verkeerde jongens.⁶³ Zo wordt ze ook weerbaarder gemaakt tegen bijvoorbeeld afhankelijkheidsrelaties. Haar meer inzichtelijke situatie vergroot haar motivatie en zelfvertrouwen om in de toekomst zelfstandig te kunnen handelen en beslissen.

5.3.2. Planmatig werken

Protocol 13

Het werken op basis van de in een werkafpraak geformuleerde doelstellingen, bevordert de onderlinge communicatie en afstemming tussen de betrokken instellingen. Op drie schakelmomenten wordt bepaald of Protocol 13 doorgang zal vinden. Ten eerste moet de politie beschikken over voldoende bewijs om het meisje te kunnen oppakken en aan te melden bij de Raad. Deze moet dit bewijs vervolgens voldoende achten voor een VOTS-aanvraag en BJZ Utrecht in te schakelen. Als het OM ten slotte het VOTS-advies van de Raad niet overneemt, strandt Protocol 13 alsnog. Door deze schakelmomenten, strengere voorwaarden en de lage opsporingsprioriteit voor minderjarigen van de politie, is het aantal toepassingen van het Protocol gedaald.

De voogd handelt doordacht en doelgericht door de haalbare doelstellingen en de wijze van realisatie systematisch weer te geven in het hulpverleningsplan. De geregelde reflectie bestaat onder meer uit het regelmatig verantwoording afleggen bij de rechter. Binnen een maand besluit deze tot een ambulant vervolg of omzetting naar een OTS. Op het Methodiekvel Project 13 worden factoren beschreven die het leven van het meisje positief en negatief beheersen en beïnvloeden. Door het vel regelmatig te analyseren en opnieuw in te vullen, ontstaan er patronen en accenten die de problematiek verduidelijken. Naar aanleiding hiervan worden aanpassingen verricht en kan men doelgericht werken.⁶⁴

⁶² Modulenboek Vrouwenopvang Fryslan 2004.

⁶³ Bureau Terpstra & van Dijke 2003, p. 73-74.

⁶⁴ Methodiekvel bij Project 13.

De eerste tijd in de inrichting is vooral bestemd om het meisje tot rust te laten komen en tot inkeer te brengen. Er wordt haar structuur geboden en ze krijgt veel aandacht. Pas in de bewustwordingsfase is ze vatbaar voor hulpverlening. In een rapport wordt haar situatie geanalyseerd. Het hulpverleningsproces loopt globaal van gesloten naar gefaseerd (half) open, met toenemende vrijheden afhankelijk van wat het meisje aankan. Dit varieert van alleen naar school gaan tot een verblijf thuis.

Protocol 13 voldoet aan de drie voorwaarden voor planmatig handelen. De fasen in het hulpverleningstraject zijn toegespitst op de ontwikkeling van het meisje en zijn niet in algemene termen uit te drukken omdat ze per geval verschillen. Deze op het individu toegespitste manier van planmatig werken bevordert de matching welke het responsiviteitsbeginsel eist.

Asja

Vrouwenopvang Fryslan met als onderdeel Asja, laat zich bij de hulpverlening en begeleiding inspireren door 'SMART'. Dat staat voor: specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdgebonden. Dit betekent dat de hulp concreet moet zijn en de doelen haalbaar en overzichtelijk. Na een uitgebreide telefonische intake, kan het meisje op basis van beschikbaarheid en bij afwezigheid van contra-indicaties worden geplaatst.⁶⁵ Gedurende de eerste twee weken van het verblijf, de zogenaamde timeout fase, kan ze tot rust komen en nadenken over de vraag wat ze verder wil met haar leven. Er wordt gekeken of het meisje bij Asja wel op de juiste plek zit. In deze fase mag ze niet naar buiten. Ze krijgt vervolgens een mentor toegewezen waarbij niet wordt gematcht op persoonlijke voorkeuren. De mentor vervult een pedagogische rol en is verantwoordelijk voor het gehele hulpverleningstraject. Ze bouwt in de intensieve fase aan een vertrouwensband. Op basis van het hulpverleningsplan kan doordacht worden gehandeld. De geregelde reflectie komt vooral tot uiting in de regelmatige evaluaties met het meisje en collega's in de teamvergadering. Doelen kunnen tussentijds worden bijgesteld. In de opeenvolgende fasen worden de zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheden van het meisje steeds verder uitgebreid. Buiten de corvee en het verplichte dagprogramma is ze vrij zelf activiteiten te ondernemen. De eerste zes tot acht weken biedt Asja een dagactiviteitenprogramma. Daarna kan het meisje haar dag naar eigen inzicht extern invullen, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk te doen of een opleiding te volgen.⁶⁶

Asja handelt planmatig door het onderverdelen van het behandeltraject in fasen en het werken op basis van een hulpverleningsplan, dat regelmatig wordt geëvalueerd en indien nodig wordt bijgesteld. Doordat er zoveel mogelijk wordt gematcht wordt deels voldaan aan het responsiviteitsbeginsel.

Pretty Woman

Het hulpverleningsproces verloopt in fasen beginnende met de aanmelding. Naar aanleiding hiervan vindt een intake plaats met het intakeformulier als leidraad. De teamvergadering bespreekt het meisje

⁶⁵ Er zijn contra-indicaties op het gebied van ernstige verslavings- of psychische problemen.

⁶⁶ Modulenboek Vrouwenopvang Fryslan 2004, p. 13.

en besluit over het vervolgtraject binnen Pretty Woman of een andere instelling. De hulpverleenster blijft altijd een ondersteunende rol spelen en houdt regelmatig contact met het meisje en haar overige hulpverleners.

De hulpverleenster handelt doordacht door de problematiek van het meisje te matchen met de voor haar geschikte vorm(en) van hulp en uitvoerende hulpverleners. Er wordt doelgericht gehandeld door het opmaken van een dossier en het opstellen van een hulpverleningsplan. Hierin worden de afspraken en de doelen geconcretiseerd en wordt er geregeld gereflecteerd door het maken van een tijdschema met daarin geplande evaluaties. Bij sluiting van het dossier vindt er een afsluiting en eindevaluatie plaats.

De fasen van intake en diagnostiek, behandeling, afbouw en nazorg zijn globaal uit de bovenstaande gestructureerde werkwijze te destilleren. Deze vorm van hulp is mede op grond daarvan planmatig. De enigszins ondoorzichtige methodische onderbouwing is verwant aan de specifiek op het individu afgestemde hulp. Dit is soms onvermijdelijk omdat alleen dan de vereiste match tot stand kan komen.

5.4. Het Professionaliteitsbeginsel

Protocol 13

De Afdeling Jeugdreclassering en Jeugdbescherming van BJZ Utrecht behandelt de Protocol 13 zaken. De voogden hebben ruime ervaring met gedwongen hulpverlening en zijn gespecialiseerd in de uitvoering van de OTS en andere jeugdreclasseringsmaatregelen van problematische jeugd van 12-18 jaar. Onder voorbehoud van beschikbaarheid wordt de persoon van de voogd gematcht op de wensen van het meisje (bijvoorbeeld geslacht of etniciteit). Als casemanager heeft de voogd een geringe uitvoerende rol in het hulpverleningsproces. Ze is als regisseur verantwoordelijk voor het coördineren van de hulpverlening aan het slachtoffer. De observaties van de steeds professionelere groepsleiders in de inrichting helpen de voogd bij het indiceren van de juiste behandelingsvorm(en).

Uit het evaluatieverslag komt naar voren dat de voogden geen vaststaande methodiek hanteren, maar werken op basis van een eigen moeilijk verwoordbare intuïtieve en veelzijdige methodiek. Dit komt overeen met de zogenaamde eclectische benadering waarbij gebruik wordt gemaakt van een wisselende samenstelling van verschillende methoden en werkwijzen.⁶⁷ Het professionaliteitsbeginsel beschouwt dit als onprofessioneel. Deze benadering past echter juist goed bij de complexe problematiek en persoonlijkheid van de slachtoffers. Er kan zodoende een match ontstaan tussen de meest geschikte hulpverleenster, passende methodiek en de persoon van het slachtoffer.

Asja

Asja maakt gebruik van de knowhow uit de vrouwenopvang. De specifieke methodiek samengesteld uit verschillende effectief gebleken uitgangspunten en werkwijzen. Het is in een negental punten

⁶⁷ Schmidt 1999, p. 18-19 en 68.

samengevat en blijft voortdurend in ontwikkeling. Deze flexibele methodiek maakt individuele aanpassing op de persoon mogelijk.

De medewerksters van Asja komen uit verschillende werkvelden, zoals maatschappelijk werk en jeugdzorg. Hierdoor is er kennis aanwezig op diverse gebieden. Naast deze professionele deskundigheid beschikt men over ervaringsdeskundigheid. Het is van belang dat de hulpverleenster weet wat er speelt en er een klik kan ontstaan tussen haar en het meisje. De hulpverleenster moet het sterke taboe dat rust op (jeugd)prostitutie durven doorbreken door het onderkennen en (h)erkennen van de problematiek en door er vrijuit over te spreken. Hierbij maakt ze in meer of mindere mate gebruik van haar eigen ervaring en intuïtie. In de wekelijkse teamvergadering worden de meisjes besproken en worden plannen en ideeën onderling uitgewisseld. Dit maakt de werkwijze transparanter en beter controleerbaar.

De medewerksters van Asja zijn professioneel; men is breed opgeleid en werkt op basis van een deels vaststaande methodiek aansluitend op de behoeften van de doelgroep. Het gebruik van ervaring en intuïtie om individuele aanpassingen te kunnen doen sluit wel aan op de praktijk, maar wordt door het professionaliteitsbeginsel minder gewaardeerd.

Pretty Woman

Pretty Woman heeft een profiel opgesteld van de hulpverleners. Ze hebben allen een professionele hulpverleningsachtergrond en affiniteit met de doelgroep. Ze beschikken over kennis van de prostitutiewereld en de noodzakelijke ervaring voor de omgang met slachtoffers van mishandeling en seksueel geweld.⁶⁸ De uitgangspunten uit de Vrouwenhulpverlening en de relatieverslavingstheorie komen terug in de werkwijze. De professionalisering van de medewerksters wordt niet te ver doorgevoerd omdat dit volgens Pretty Woman het persoonlijke contact en het principe dat de hulpverleenster naast het meisje staat, zou kunnen doorkruisen. De methodische onderbouwing mag niet ten koste gaan van het principe dat het meisje de hulp regisseert. De hulpverleenster moet te allen tijde flexibel kunnen blijven.

De invulling van het professionaliteitsbeginsel voldoet hiermee (nog) niet geheel aan de what works eisen. Eind dit jaar zal de theoretische onderbouwing van de methodiek worden gepubliceerd.⁶⁹ Dit zal er mogelijk toe leiden dat de hulpverleners op een nog professionelere basis gaan werken.

5.4.1. De Outreachende werkwijze

Protocol 13

De voogd probeert de ontkenning en weerstand van het meisje te doorbreken door een open en begripvolle houding. In eerste instantie moet men vooral luisteren, accepteren en de waarschijnlijk

⁶⁸ Cox & van der Leer 2002, p. 49.

⁶⁹ Volgens Lou Repetur van Pretty Woman: het boekje is geschreven in samenwerking met NIZW jeugd en zal de kwaliteitsverbetering die Pretty Woman heeft ondergaan zichtbaar maken.

negatieve reacties vooraf benoemen. Via gesprekken wint men haar vertrouwen en houdt men haar een spiegel voor zodat ze zelf gaat inzien dat haar situatie onhoudbaar is. De voogd moet hierbij veel geduld hebben en soms de onvermijdelijke confrontatie met gevoelige en vervelende zaken aangaan.

Door het weinige contact is het moeilijk het meisje te motiveren en activeren, vasthoudend te blijven en vol te houden. De outreachende werkwijze van de voogden wordt dus vooral beperkt door tijdgebrek.⁷⁰

Asja

De hulpverleensters zijn outreachend en vasthoudend omdat ze het meisje zodanig motiveren, ondersteunen en activeren, dat ze in de toekomst zelfstandig zal kunnen functioneren. Het feit dat het meisje zelf bewust kiest om uit de prostitutie te stappen en intern in het opvanghuis woont, maakt dat de hulpverleensters minder achter het meisje aan moeten gaan. Bij weglopen probeert men de oorzaak hiervan te achterhalen en het meisje te motiveren door te gaan met de aangeboden hulp. De hulpverleenster is soms een vriendin en soms meer een moeder die haar confronteert met vervelende zaken. Uit het bovenstaande blijkt dat de hulpverleensters outreachend zijn als ondersteunende coach tijdens de opvang en nazorg. Ze zijn dit ook bij de organisatie van lotgenotencontact omdat ze dan actief zoveel mogelijk meisjes proberen te werven om hieraan deel te nemen.⁷¹

Pretty Woman

De huiselijke en knusse sfeer in het pand sluit aan bij de leefwereld van het meisje en schept een gevoel van veiligheid en geborgenheid. Door de warme en open benadering kan ze er met al haar ervaringen en geheimen terecht. Het meisje is volledig vrij het tempo en de invulling van de hulp te bepalen. Ze kan langskomen of bellen wanneer zij dat wil. Dit maakt de hulpverlening outreachend en laagdrempelig. Vooral in het beginstadium van de hulp en bij het niet nakomen van afspraken, zoekt de hulpverleenster actief contact met het meisje en wordt ze gestimuleerd door te gaan. De flexibele hulpverleenster probeert hierdoor vertrouwen te winnen en een vriendin te zijn in plaats van een professional die haar de les leest.⁷² In de gelijkwaardige relatie moeten de onderlinge posities echter wel duidelijk zijn. De georganiseerde vriendschap uit zich in het afspreken op informele locaties en het kletsen over alledaagse dingen. Het meisje kan het mobiele nummer van de hulpverleenster dag en nacht bereiken. Deze opstelling wijkt af van die van de reguliere instellingen zoals BJZ. Het professionaliteitsbeginsel beschouwt dit als onprofessioneel, maar de effectiviteit en de waardering door de slachtoffers blijken uit de praktijk.

⁷⁰ Interview gezinsvoogd Protocol 13.

⁷¹ Modulenboek Vrouwenopvang Fryslan 2004, p. 31 en interview met medewerkster van Asja.

⁷² Jaarverslag Pretty Woman 2004 en Bureau Terpstra & van Dijke 2004, p. 74-76.

6. Evaluaties en de meningen van slachtoffers

6.1. Evaluaties

Deugdelijke lange termijn evaluaties ontbreken bij de drie behandelde hulpverleningsvormen. De effecten op korte termijn worden wel gemeten, maar geven geen waarheidsgetrouw beeld. Alleen Asja en Protocol 13 hebben hun hulpverlening enigszins geëvalueerd. Echter, investering van tijd en geld in nieuwe ontwikkelingen geniet prioriteit boven het uitvoeren van evaluaties. Alle drie de instanties geven wel aan zeer hoopvol te zijn over de effecten van hun activiteiten.

Het predikaat good practice wordt regelmatig gehanteerd in evaluaties. Er moet hiervoor aan verschillende voorwaarden worden voldaan.⁷³ Ten eerste moet het specifieke aanbod een leemte opvullen door te voorzien in een behoefte of vraag. Ten tweede zijn er een aantal kwaliteitscriteria voor de wijze waarop de hulpverlening moet worden uitgevoerd. Tot slot worden opmerkelijke en veelbelovende initiatieven altijd beschouwd als good practices.

De drie behandelde projecten vullen allen een leemte op in het reguliere hulpverleningsaanbod voor loverboy-slachtoffers. Men is deels geslaagd in de realisatie van de doelstellingen. Naast de vaststaande methodiek speelt de eigen ervaring en intuïtie van de hulpverleensters ook een rol. De drie projecten zijn echter allen op grond van hun veelbelovendheid te beschouwen als good practices.⁷⁴

6.1.1. Protocol 13

Het aantal minderjarige prostituees van Protocol 13 wordt niet apart geregistreerd. De coördinator schat het aantal op 10 tot 20 per jaar.⁷⁵ Uit het evaluatieverslag van 1996-2000 blijkt dat er in totaal 33 meisjes uit het prostitutiecircuits zijn gehaald. Van drie meisjes is zeker dat ze zijn teruggevallen, van nog eens drie meisjes is dit onzeker. De overige 27 meisjes hebben de prostitutiebranche definitief verlaten. Dit geeft een hoog succespercentage van 82%.⁷⁶ Het zijn echter resultaten een maand na vrijlating. In een vervolgonderzoek zou effectmeting op een langere termijn een duidelijker beeld moeten geven.

Het is zorgelijk dat het civielrechtelijk geplaatste slachtoffer in dezelfde inrichting verblijft als strafrechtelijk geplaatste criminelen. Ze kan hierdoor tijdens de opname in contact komen met haar loverboy of één van zijn handlangers, wat het terugvalrisico na vrijlating vergroot. Bovendien ontbreekt specifieke behandeling gedurende deze beginperiode.

Uit het onderzoek van Schmidt (1999) blijkt dat de belangrijke aandachtspunten uit het onderzoek 'A life less ordinary' in de huidige werkwijzen van de voogden nauwelijks terugkomen.

⁷³ Volgens de werkgroep Kinderporno en Kinderprostitutie.

⁷⁴ Uit antwoorden van de Tweede Kamer op vragen van het lid Örgü van de VVD komt ook naar voren dat de drie vormen van aanpak als best practices te beschouwen zijn.

⁷⁵ Quick Scan ECPAT Nederland 2003.

⁷⁶ Cox & van der Leer 2002.

De evaluaties geven op korte termijn een positief beeld met betrekking tot het aantal teruggevallen meisjes. De samenplaatsing, het ontbreken van specifieke behandeling en het verwaarlozen van belangrijke aanbevelingen, zijn negatieve punten die in de toekomst nog verbetering behoeven.

6.1.2. Asja

In 2004 zijn er 45 meisjes opgevangen. De gemiddelde bezetting was 87% en de gemiddelde verblijfsduur was 51 dagen. Er waren 92 aanmeldingen van november 1999 tot mei 2001. Hiervan kwamen 44 aanmeldingen voor plaatsing in aanmerking, waarvan slechts 35 meisjes konden worden geplaatst. De overige negen moesten wegens plaatsgebrek worden afgewezen. Ruim driekwart (77%) van de meisjes vertrekt met een duidelijk perspectief. Zeven meisjes (22%) pakten hun gewone leven weer op door zelfstandig te gaan wonen of terug te keren naar hun ouderlijk huis. Vier illegale meisjes (10%) zijn teruggekeerd naar hun land van herkomst. Na Asja zijn 17 meisjes (46%) doorgegaan met een andere vorm van opvang en/of hulpverlening. Van één meisje is zeker dat ze is teruggekeerd naar haar loverboy. Zes meisjes zijn op een ongewenste manier, bijvoorbeeld zonder enig overleg uit het opvanghuis vertrokken. Dit maakt ze kwetsbaar voor terugval.⁷⁷ De meerderheid van de meisjes blijkt baat te hebben gehad bij de opvang door Asja en is in staat zelfstandig een nieuw leven te beginnen.

6.1.3. Pretty Woman.

Pretty Woman heeft vanaf 1997 tot en met mei 2003, 197 dossiers aangelegd. Hieronder waren 116 minderjarigen (59%), voornamelijk risicomeisjes. Daarvan hebben er 17 (15%) daadwerkelijk ervaring met prostitutie. In 2004 bedroeg de totale instroom 124 waarvan 68 minderjarigen, 64% bestond uit risicomeisjes.⁷⁸ Van de meisjes start 60% het hulpverleningstraject na de intake, 40% doet dit niet of heeft slechts een zeer kort contact. In de toekomst zal verder onderzocht moeten worden hoeveel meisjes er daadwerkelijk uit de prostitutie blijven door het werk van Pretty Woman. De evaluatie zegt dat er meer aandacht moet komen voor kwaliteitsonderbouwing en professionalisering. De theoretische onderbouwing van de werkwijze wordt eind dit jaar verwacht en zal mogelijk een einde maken aan deze ondoorzichtigheid. Wellicht zullen doelstellingen, zoals vergroting van het sociale netwerk en het werken aan verbetering van het toekomstperspectief dan meer aandacht krijgen.⁷⁹

6.2. De meningen van de slachtoffers

Onderzoek waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen de behandelde loverboy-slachtoffers en een niet-behandelde controlegroep ontbreekt. Een alternatief vormt een zogenaamd consumentenonderzoek waarbij de slachtoffers na afloop van het behandeltraject wordt gevraagd de hulp te beoordelen en aan te geven hoe het nu met hen gaat. Goed uitgevoerde hulpverlening met na

⁷⁷Tussentijdse evaluatie Asja 2001 en Jaarverslag Asja 2004.

⁷⁸ Jaarverslag Pretty Woman 2004, p. 9.

⁷⁹ Bureau Terpstra & van Dijke 2003, p. 89-92.

afloop tevreden hulpvragers is effectief.⁸⁰ Het is voor instanties moeilijk om na beëindiging van de hulp contact te houden met de slachtoffers. De meerderheid verliest men uit het oog omdat ze door willen met hun leven zonder te worden geconfronteerd met het verleden. Hierdoor ontbreken veelal cijfers over het lange termijn effect.

ECPAT heeft in 2002 slachtoffers naar hun ervaringen met hulpverlening gevraagd. De vrijheid om zelf het tempo en de invulling van de hulp te bepalen wordt hoog gewaardeerd. De meisjes blijken ook groot belang te hechten aan continuering van de hulpverlening en ondersteuning om terugval te voorkomen. Een directe overgang naar volledige zelfstandigheid kan de meerderheid van hen niet aan. Ze vinden hierbij concrete en praktische hulp belangrijk, zoals bijvoorbeeld bemiddeling bij het zoeken naar huisvesting. Het met lotgenoten onderling uitwisselen van ervaringen wordt als zeer waardevol beschouwd.

De hulpverleenster moet volgens de meisjes ervaringsdeskundige zijn die de prostitutiewereld kent en zich niet opstelt als een alwetende professional. Ze moet een soort vriendin zijn die hen actief opzoekt en hun situatie accepteert, begrijpt en serieus neemt. Er moet voldoende tijd worden geïnvesteerd om een persoonlijke benadering met oprechte aandacht mogelijk te maken.⁸¹

6.2.1. Protocol 13

De meerderheid van de meisjes blijkt achteraf blij te zijn met de gesloten plaatsing. Ze beamen dat het in de periode voorafgaand aan de plaatsing slecht met ze ging en ze voor hun eigen veiligheid hulp nodig hadden.⁸² De inrichting bood ze structuur en veiligheid en de groepsleiders gaven hen de verlangde aandacht. Sommige meisjes zijn minder positief. Ze voelen zich gestraft en vinden dat ze de samenplaatsing met criminelen niet hebben verdiend. Bovendien voelen ze zich mede hierdoor onveilig binnen de omgeving van de gesloten inrichting.

De meerderheid van de meisjes ontkent zich te hebben geprostitueerd. Dit wordt veroorzaakt door aversie tegen gesloten plaatsing en de angst voor stigmatisering.⁸³ De gedwongen hulp van de voogd en andere betrokkenen werd positief beoordeeld. De meisjes waarderen de gesprekken en het feit dat ze beschikken over een persoon die altijd voor hen klaarstaat.⁸⁴ Ze voelen zich serieus genomen doordat ze hun eigen inbreng in de vormgeving van de hulpverlening hebben en mogen meebeslissen. Het huidige tijdgebrek maakt dit regelmatige en intensieve contact echter zeer moeilijk te realiseren.

6.2.2. Asja

De meerderheid van de meisjes die door Asja worden opgevangen hechten in eerste instantie veel waarde aan het feit dat er voor hen een persoon is die ze kunnen vertrouwen en waarop ze kunnen

⁸⁰ Boendermaker 1999, p. 127-129.

⁸¹ Rapport 'stem van slachtoffers' ECPAT Nederland 2002.

⁸² Van der Vlugt & de Jong 2005, p. 24 en 41.

⁸³ Van den Eikhof & Vogelzang 1998, p. 97-98.

⁸⁴ Smidt 1999, p. 51-57 en Interview voogd Protocol 13.

terugvallen. Als ze uit de prostitutie stappen hebben ze vaak niemand meer. De persoonlijke mentor doet moeite voor ze en gelooft in hun mogelijkheden. De reacties van de meisjes geven over het algemeen een positief oordeel over de door Asja geboden hulpverlening. Vooral het lotgenotencontact binnen de leefgroep draagt bij aan het herstel. Een aantal meisjes in de regio Leeuwarden onderhouden nog regelmatig (telefonisch) contact, wat overigens niet wordt geregistreerd. Een medewerkster wijst op de neiging van de meiden tot sociaal wenselijk antwoorden. Ze durven negatieve punten niet altijd te uiten. Hiermee moet rekening worden gehouden bij de waardering van hun reacties.

6.2.3. Pretty Woman

Exit-interviews en evaluatieformulieren meten de tevredenheid van de slachtoffers die bij Pretty Woman terecht zijn gekomen. Uit het evaluatie onderzoek van 2003, blijkt dat voor 14 van de 17 meisjes de hulp en begeleiding van (groot) belang is geweest voor hun persoonlijke leven. De overige drie meisjes zijn neutraal of zeggen niet veel baat te hebben gehad bij de hulp. Ze vinden soms dat de hulpverleenster te dichtbij komen en dat ze te veel over hun privé-leven blootgeven.

De meisjes die een langdurig hulpverleningstraject hebben doorlopen zijn over het algemeen erg positief. Ze waarderen vooral de outreachende, laagdrempelige en competentiegerichte benadering. Ze voelen zich thuis binnen de huiselijke sfeer en vinden het fijn een vriendschap op te bouwen met de hulpverleenster die ze kunnen vertrouwen en hen die niet de les leest.⁸⁵ De meisjes waarderen de door Pretty Woman georganiseerde lotgenoten- en activiteitengroepen.

De rapportcijfers van de meisjes geven een positieve waardering. Ze variëren tussen de 7 en 10; gemiddeld een 8,5 à 9. De meerderheid van de meisjes heeft een half jaar of langer hulp gehad (88%). Bijna de helft hiervan (48%) heeft twee tot zes jaar hulp gehad. Deze lange duur van het hulpverleningscontact vormt ook een aanwijzing voor tevredenheid. De respondenten zijn meisjes die de hulpverlening succesvol hebben afgesloten en waarmee nog steeds contact wordt gehouden. Een positieve beoordeling van hen is enigszins voorspelbaar en geeft wellicht een eenzijdig beeld.⁸⁶

⁸⁵ Bureau Terpstra & van Dijke 2003, p. 71.

⁸⁶ Bureau Terpstra & van Dijke 2003, p. 12-13 en 63.

7. Conclusies en aanbevelingen

7.1. Conclusie ten aanzien van de probleemstelling

Op grond van dit onderzoek dat in de voorafgaande hoofdstukken is beschreven, kan geconcludeerd worden dat er niet één vorm van hulpverlening is die als meest geschikt of effectief kan worden beschouwd en het terugvalrisico van loverboy-slachtoffers in het algemeen het meest terugdringt.

De drie hulpverleningsvormen bieden allen een specifieke vorm van hulp gericht op de zeer complexe achterliggende problematiek van een deel van de groep loverboy-slachtoffers en zijn daarom elk het meest geschikt voor de doelgroep waar ze zich op richten.

De groep is te heterogeen en de problematiek is te complex. Daardoor is niet één algemene behandelingsmethode voor alle slachtoffers geschikt. In de praktijk blijkt het herstel en de opbouw van een nieuw leven een langdurig en intensief proces waarbij elk meisje haar specifieke behoeften heeft.

De besproken hulpverleningsvormen hebben elk een eigen aanpak en richten zich elk op een eigen doelgroep welke een deel vormt van de gehele groep loverboy-slachtoffers.

Protocol 13 werkt het beste voor minderjarigen die hun relatie met de loverboy niet vrijwillig willen beëindigen en waarvan het terugvalrisico zeer hoog is. Asja is met de vrijwillige en anonieme opvang geschikt voor iets oudere meiden die er zelf voor kiezen om uit de prostitutie te stappen. Pretty Woman richt zich op een gemengde groep meisjes die voldoende hebben aan ambulante hulp en ondersteuning. De drie projecten zijn dus elk het meest geschikt voor de specifieke doelgroep waarop ze zich richten. Ze vullen elkaar aan waardoor een zo groot mogelijk deel van de slachtoffers bereikt kan worden.

7.2. Conclusies ten aanzien van de deelvragen

Uit de heterogene samenstelling van de groep loverboy-slachtoffers blijkt dat het in beginsel elk meisje kan overkomen.

Uit onderzoek en de interviews met hulpverleensters blijkt dat meisjes uit alle sociale lagen van de samenleving slachtoffer kunnen worden van loverboys. Echter een cumulatie van risicofactoren kan de kwetsbaarheid van het meisje vergroten, waardoor ze een verhoogd risico loopt te vallen voor de verleidingstechnieken van de loverboy.

De drie hulpverleningsvormen voldoen allen deels aan een aantal van de what works beginselen ingevuld door werkwijzen en beginselen uit de hulpverleningspraktijk.

Alternatieve toetsingsinstrumenten hebben de mate van effectiviteit van de drie projecten verduidelijkt. Het behoeftebeginsel, mede ingevuld door het effectieve vraaggerichte werken, komt weliswaar bij de drie werkwijzen naar voren, maar manifesteert zich het duidelijkst bij Pretty Woman en Asja. Het gedwongen kader van Protocol 13 laat hiervoor minder ruimte. Het herstellen en

versterken van het sociale netwerk brengt Asja het beste tot uiting. Dit blijkt vooral uit het lotgenotencontact en het actief betrekken van ouders en VIPS bij de hulpverlening.

Protocol 13 brengt de matching uit het responsiviteitbeginsel door de samenplaatsing en het tijdgebrek van de voogd onvoldoende tot stand. De planmatigheid uit zich binnen het gefaseerde behandeltraject van de projecten in regelmatige evaluaties en bijstellingen van het hulpverleningsplan. Alle werkwijzen richten zich op uitbreiding van de competenties van het slachtoffer.

De hulpverleensters zijn allen professionals en ervaringsdeskundig op het gebied van hulpverlening aan minderjarige prostituees. De medewerksters van Pretty Woman zijn als vriendin het meest outreachend. De voogden van Protocol 13 zijn door het tijdgebrek en de gedwongen en gesloten setting minder outreachend. De medewerksters van Asja zitten wat betreft de wijze van benaderen tussen de vriendin en de professional in.

Er bestaat geen objectief en concreet criterium waaraan moet zijn voldaan om te kunnen stellen dat één van de drie besproken hulpverleningsvormen het beste werkt of het meest effectief is.

Effectiviteit wordt mede beïnvloed door factoren waarop men weinig invloed heeft, zoals het toeval en de motivatie en medewerking van het slachtoffer. Er bestaat niet één algemeen beginsel of een werkwijze dat als doorslaggevend toetsingscriterium kan dienen voor het slagen van de hulpverlening.

Het feit dat de drie instanties min of meer voldoen aan de what works beginselen kan bijdragen aan het minimaliseren van het terugvalrisico. Een nadeel is dat de beginselen uitgaan van een vast stramien met weinig speelruimte. Daarom moeten ze soms wijken voor de werkwijzen die door hun flexibiliteit in de praktijk beter blijken te werken omdat ze aanpassing op de individuele persoon mogelijk maken. De eis van professionaliteit kan bijvoorbeeld tegenstrijdigheden opleveren. Een eclectische benadering komt in de praktijk veel voor, maar is onprofessioneel volgens de what works benadering. Voor de hulpverlening aan loverboy-slachtoffers blijkt dit echter het meest geschikt omdat het beter kan aansluiten op de specifieke behoeften van het slachtoffer en de match uit het responsiviteitbeginsel zodoende beter tot stand kan brengen.

Evaluaties en de meningen van de slachtoffers geven een overwegend positief oordeel over de hulpverlening.

Het geringe aantal evaluaties laten een overwegend positief beeld zien. Doordat het om korte termijn effecten gaat en een controlegroep ontbreekt zijn deze onderzoeken minder betrouwbaar. De meningen van de slachtoffers zelf over de hulpverlening is over het algemeen positief. Hierbij moet echter wel rekening gehouden worden met het sociaal wenselijk antwoorden en de eenzijdige samenstelling van de respondentengroep.

7.3 Algemene voorwaarden voor hulpverlening en aanbevelingen

Concluderend kom ik op basis van mijn bevindingen in dit onderzoek tot het volgende pakket van algemene voorwaarden dat naar mijn mening een basis vormt voor effectieve hulpverlening aan loverboy-slachtoffers:

-Er moet worden bewerkstelligd dat de ‘knop’ omgaat bij het meisje. Dit kan onder meer door haar in gesprekken een spiegel voor te houden en de problemen bespreekbaar te maken. Op een veilige en anonieme plek moet de hulpverleenster door langdurig één op één contact het meisje tot inkeer brengen. Ze moet eventueel onder dwang uit de honeymoon-fase worden gehaald. Alleen dan is ze ontvankelijk voor hulpverlening. Tot die tijd zal opsluiting het moment van terugval slechts uitstellen.

-Het sociale netwerk rond het meisje moet worden versterkt en uitgebreid en het contact met ouders en VIPS moet worden hersteld. Het creëren van nieuwe steunpunten door middel van lotgenotencontact en andere activiteiten, vergroot de sociale vaardigheden en daarmee de sociale redzaamheid. Dit kan het terugvalrisico aanzienlijk verkleinen.

-Er moet het meisje een positief toekomstperspectief worden geboden als redelijk alternatief voor het prostitutiewerk. Door een beroep te doen op haar eigen competenties en door haar weerbaarheid te vergroten, kan ze bijvoorbeeld haar opleiding hervatten, diploma's halen of een baan krijgen. Hierbij zijn praktische hulp en ondersteuning belangrijk.

-Ondanks het geld- en tijdgebrek moet men in de toekomst toch meer tijd en moeite steken in het evalueren en registreren van de lange termijn effecten van de hulpverlening. De slachtoffers moeten na beëindiging van de hulp worden gevolgd om een meer waarheidsgetrouw beeld te krijgen over de mate waarin het terugvalrisico daadwerkelijk door de hulpverlening is verkleind. Zodoende kan de toekomstige hulpverlening worden aangepast en daardoor nog beter aansluiten op de uiteenlopende behoeften. Dit maakt het mogelijk om in de toekomst een nog bredere doelgroep te bereiken.

-De kans op hulpverlening die werkt kan worden vergroot doordat instanties hun krachten bundelen. Op bijeenkomsten van het Landelijke Platform Jeugdprostitutie wisselen instanties onderling ervaringen en expertise uit. Dit vergroot het inzicht in de problematiek. Een ketenaanpak kan een specifiek gefaseerd traject naar volledige zelfstandigheid tot stand brengen, aansluitend op de specifieke behoeften van het slachtoffer. Een landelijke zorgcoördinator bestaat al voor slachtoffers van vrouwenhandel.⁸⁷ Voor loverboy-slachtoffers zou deze persoon kunnen fungeren als een professionele landelijke verwijzer.

⁸⁷ Steunpunt Seksueel Geweld 2005, p. 41.

Lijst van geraadpleegde literatuur

- Andrews, D.A., Bonta, J., Gendreau, P. & Cullen F.T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28 (3): p. 369-404.
- Angenent, H. (1993). *Handboek over Weglopers*. Nijkerk: Intro.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2001). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Meer-Middelburg, A.G.E. van der (1996). *Basisboek Open interviewen*. Houten: Stenfert Kroese.
- Boendermaker, L. (1999). *Justitiële behandelinrichtingen voor jongeren. Populatie en werkwijze*. Utrecht: Garant (Proefschrift).
- Boone, M. & Poort, R. (2002). Wat werkt (niet) in Nederland? De What Works principes toegepast op het programma-aanbod van de Reclassering, *Justitiële Verkenningen*, (Themanummer recidive) 28 (8), p. 48-63.
- Bovenkerk, F., San, M. van, Boone M., Boekhout van Silinge, T. & Korf, D.J. (2004). *'Loverboys' of modern pooierschap in Amsterdam*. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen.
- Brochures Pretty Woman en Opvanghuis Asja.
- Bullens, R.A.R. & Horn, J.E. van (2000). 'Daad uit liefde: gedwongen prostitutie van jonge meisjes', *Justitiële Verkenningen* (themanummer 'Jeugd en seksueel misbruik'), 26 (6): p. 25-41.
- Bureau Terpstra & van Dijke. *Asja: Nieuw leven! Nieuwe kansen?! Tussentijdse evaluatie Asja, opvangvoorziening voor jeugdige prostituees*. Stichting Blijf van m'n Lijf Leeuwarden, mei 2001.
- Bureau Terpstra & Van Dijke. *'One of a kind', Evaluatie onderzoek Pretty Woman*. Utrecht, juni 2003.
- Cox, S. & Leer, J. van der (2002). *Preventie en Hulpverlening Meisjesprostitutie; 6 projectbeschrijvingen*. Den Haag: VNG.
- ECPAT Nederland. Rapport: *Minderjarigen in de prostitutie, een quick scan*. Amsterdam, augustus 2003.
- ECPAT Nederland. Rapport: *Stem van slachtoffers; Ervaringen, behoeften en aanbevelingen van risicomeiden en meiden werkzaam in de prostitutie met betrekking tot voorlichting, hulpverlening en contacten met politie en justitie*. Maart 2002.
- Eikhof, E. van den & Vogelzang, A. (1998). *A life less ordinary. Een studie naar achtergronden van minderjarige meisjes in de prostitutie*. Utrecht (doctoraalscriptie)
- Ennew, J. (1986). *The sexual exploitation of children*. Oxford: Polity Press.
- Gerrits, J. & Nijnatten, C. van (1998). *Nota van het eerste deel van het wetenschappelijk onderzoek binnen 'Project' 13' gedurende 1997-1998*. Utrecht: Bureau Jeugdzorg Utrecht.
- Ghesquière, P. (1993). *Multi-problem gezinnen*. Leuven-Apeldoorn: Garant.

- Heezen, M. (2000). Project 13 haalde tientallen meisjes uit de prostitutie. Snel handelen en intensieve begeleiding kenmerken Utrechtse aanpak. *Perspectief* (7): p. 6-7.
- Hermanns, J. (2002). Wat werkt in de gezinsvoogdij? *Justitiële Verkenningen*, 28 (9): p. 50-61.
- Hermanns, J., Mordang, H. & Mulders, L. (2002). *Jeugdhulp thuis. Een alternatief voor uithuisplaatsing*. Amsterdam: SWP.
- Kloet, A. & Spee, A. (2005). 'Lover'boys?! Een onderzoek naar de aard, omvang en aanpak van de loverboy-problematiek (z.p.) (doctoraalscriptie).
- Knorth, E.J. & Smit, M. (red.) (1999). *Planmatig handelen in de jeugdhulpverlening*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Laan, P.H. van der (2004). Over straffen, effectiviteit en erkenning. De wetenschappelijke onderbouwing van preventie en strafrechtelijke interventie. *Justitiële Verkenningen* 30 (5): p. 35-46.
- Methodiekvel Project 13 en toelichting.
- Modulenboek Vrouwenopvang Fryslan, *Programma's en Modulen Huiselijk geweld*. Leeuwarden oktober 2004.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2003). *Mensenhandel, Aanvullende kwantitatieve gegevens. Tweede rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: Bureau NRM.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2004). *Mensenhandel, Derde rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: Bureau NRM.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2005). *Mensenhandel, Aanvullende kwantitatieve gegevens. Vierde rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: Bureau NRM.
- Norwood, R. (1986). 'Als hij maar gelukkig is; vrouwen die te veel in de liefde investeren'. Baarn: Ambo/Anthos.
- Protocol 13. *Minderjarige meisjes in de prostitutie* (voorheen Project 13). Utrecht; oktober 2001
- Schmidt, J. (1999). *Gedwongen relaties. Een analyse van de hulpverlening aan meisjes die van prostitutie worden verdacht, in het kader van een ondertoezichtstelling*. Utrecht: Universiteit van Utrecht (doctoraalscriptie).
- Steunpunt Seksueel Geweld (2005). *Naar een aanpak van loverboy-problematiek. Visie en ervaringen van Amsterdamse deskundigen*. GGD Amsterdam.
- Stichting Tegen Vrouwenhandel (2004). *Jaarverslag 2003*. Amersfoort: STV.
- Swart, M. & Tilbusscher, J. *Methodiekbeschrijving Project 13*. In opdracht van Bureau Jeugdzorg Utrecht: MetaConcord.
- Terpstra, L. & Dijke, A. van (2004). *Publiek Geheim: jeugdprostitutie, negen portretten*. Amsterdam: SWP.
- Veldhuis, J. (2004) Wars van standaardhulp. Nieuw elan in de hulpverlening. *Zorg & Welzijn* 19 mei.

- Vanwesenbeeck, W.M.A. (1986). *'Wiens lijf eigenlijk', Een onderzoek naar dwang en geweld in de prostitutie*. In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Directie Coördinatie Emancipatiebeleid, Amsterdam.
- Venicz, L. & Vanwesenbeeck, I. (1998). Aard en omvang van (gedwongen) prostitutie onder minderjarige (allochtone) meisjes. Utrecht: NISSO.
- Vlugt, I. van der & Jong, I. de (2005). *Verkeerde afslag? Een praktijkgericht onderzoek*. Utrecht: Transact en Collegio.
- Vrouwenopvang Fryslan. *Méér dan opvang*. Jaarverslag Asja 2004, juni 2005.
- Welling, M. (2003). *Vraaggericht werken in de jeugdhulpverlening*. Utrecht: Lemma.
- Wijk, A. van & Repetur, L. *Pretty Woman Jaarverslag 2004*. Bureau Jeugdzorg Utrecht: Stade.
- Yperen, T.A. van, Gastel, W. van & Jong, P.J. de (1996). *Evaluatie in de praktijk. Registratie in de jeugdzorg*. Utrecht: NIZW.
- Yperen, T. van, Booy Y. & Veldt, M.C. van der (2003). *Vraaggerichte hulp, motivatie en effectiviteit jeugdzorg*. Utrecht: NIZW Jeugd.

Bijlage Ia: Artikel 273a (nieuw) Wetboek van Strafrecht

Artikel 273a (nieuw) Wetboek van Strafrecht

1. Als schuldig aan mensenhandel wordt met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vijfde categorie gestraft:

1°. degene die een ander door dwang, geweld of een andere feitelijkheid of door dreiging met geweld of een andere feitelijkheid, door afpersing, fraude, misleiding dan wel door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, door misbruik van een kwetsbare positie of door het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft, werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen;

2°. degene die een ander werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

3°. degene die een ander aanwerft, meeneemt of ontvoert met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling;

4°. degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt of beweegt zich beschikbaar

te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar te stellen dan wel onder de onder 1° genoemde omstandigheden enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar stelt;

5°. degene die een ander ertoe brengt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen

met of voor een derde tegen betaling of zijn organen tegen betaling beschikbaar te stellen dan wel ten aanzien van een ander enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van die handelingen of zijn organen tegen betaling beschikbaar stelt, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

6°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit de uitbuiting van een ander;

7°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat diens organen onder de onder 1° bedoelde omstandigheden zijn verwijderd;

8°. degene die opzettelijk voordeel trekt uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde tegen betaling of de verwijdering van diens organen tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

9°. degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt dan wel beweegt hem te bevoordelen uit de opbrengst van diens seksuele handelingen met of voor een derde of van de verwijdering van diens organen.

2. Uitbuiting omvat ten minste uitbuiting van een ander in de prostitutie, andere vormen van seksuele uitbuiting, gedwongen of verplichte arbeid of diensten, slavernij en met slavernij of dienstbaarheid te vergelijken praktijken.

3. De schuldige wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie, indien:

1°. de feiten, omschreven in het eerste lid, worden gepleegd door twee of meer verenigde personen;

2°. de persoon ten aanzien van wie de in het eerste lid omschreven feiten worden gepleegd, de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt.

4. De feiten, omschreven in het eerste lid, gepleegd door twee of meer verenigde personen onder de omstandigheid, bedoeld in het derde lid, onder 2°, worden gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste tien jaren of geldboete van de vijfde categorie.

5. Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft of daarvan levensgevaar voor een ander te duchten is, wordt gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.

6. Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten de dood ten gevolge heeft, wordt gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.

7. Artikel 251 is van overeenkomstige toepassing.

Bijlage Ib: Artikel 1:254 lid 1 jo 1:255 Burgerlijk Wetboek

Artikel 1:254 lid 1 jo 1:255 Burgerlijk Wetboek

‘Indien de minderjarige zodanig opgroeit, dat diens zedelijke of geestelijke belangen of zijn gezondheid ernstig worden bedreigd en andere middelen ter afwending van deze bedreiging hebben gefaald, of naar is te voorzien zullen falen, kan de Kinderrechter hem/haar onder toezicht stellen van een gezinsvoogdij-instelling (.....)

De minderjarige kan voorlopig onder toezicht worden gesteld indien dit dringend en onverwijld noodzakelijk is, (.....) voor ten hoogste drie maanden

Toelichting:

De VOTS wordt meestal gecombineerd met een gesloten Uit Huis Plaatsing (UHP). Hiervoor is een aparte machtiging van de kinderrechter vereist. Deze wordt aangevraagd door de voogd van BJZ Utrecht.

Bijlage II: Algemene kenmerken van de drie hulpverleningsinstanties

Hulpverlenings instantie	Start en aanleiding aanpak loverboy-problematiek	Organisatie	Vormen van hulpverlening	Financiën in 2004
Protocol 13	1995 Hulpvraag van een 13-jarig meisje welke de politie niet kon beantwoorden.	Samenwerking tussen politie en hulpverlening.	Herstel Psychisch-emotionele schade.	Reguliere financiering.
Asja	1999 Opvullen van een leemte in de opvang van jonge meiden in het prostitutiecircuit.	Reguliere hulpverleningsinstantie onderdeel vrouwenopvang Fryslan.	Herstel fysieke, sociale psychisch-emotionele en materieel-economische schade.	Subsidie.
Pretty Woman	1996 Signalering van een sterke toename van het aantal loverboy-slachtoffers.	Onderdeel van Stads Dienstverlening.	Herstel fysieke, sociale, psychisch-emotionele en materieel-economische schade.	Subsidie.

Bijlage III: Een overzicht van de interviews

Het doel van de interviews was informatie te verzamelen over de werkwijze, uitgangspunten en methodiek van de drie hulpverleningsinstanties. De geïnterviewde personen is ook gevraagd naar de kenmerken van de loverboy-slachtoffers in het algemeen en de doelgroep die zij in hun werk tegenkomen. Tevens is naar hun mening gevraagd over wat de meest geschikte hulpverleningsvorm is voor loverboy-slachtoffers en welke kenmerken en werkwijzen daarin moeten terugkomen.

Het ging steeds om open interviews in half gestructureerde vorm. Ik heb gebruik gemaakt van een lijst met onderwerpen die ik aan de orde wilde laten komen. Een aantal onderwerpen die ik verder wilde uitdiepen zijn nader uitgewerkt in specifieke (deel)vragen.⁸⁸

De personen die ik heb geïnterviewd konden allen veel vertellen over hun werkzaamheden en vormden dan ook een waardevolle aanvulling op de overige bronnen van mijn onderzoek.

Naam instantie	Interview	Duur interview	Ontvangen Informatie
Pretty Woman, Utrecht	Marga Suvaal, voorlichtster.*	Ongeveer 70 minuten	Jaarverslagen en Foldermateriaal.
Protocol 13, Utrecht	Marga Suvaal voorlichtster.	Ongeveer 70 minuten	Nota eerste deel wetenschappelijk onderzoek binnen Project 13.
Asja, Leeuwarden	Karina Hellinga, projectcoördinator en maatschappelijk werkster en ex-hulpverleenster.	Ongeveer 60 minuten	Foldermateriaal, jaarverslagen en Modulenboek Vrouwenopvang Fryslan.
SHOP, Den Haag	Petra Houwing, maatschappelijk werkster en hulpverleenster.	Ongeveer 70 minuten	Foldermateriaal, jaarverslag.
Protocol 13, Bureau Jeugdzorg Utrecht	Nina Hilleris-Lambers, gezinsvoogd in het kader van Protocol 13.	Ongeveer 60 minuten	Methodiekbeschrijving. Methodiekvel en doctoraal scriptie.
Recherche Utrecht Team Commerciële Zedenzaken	Moniek Bakker, medewerkster recherche.	Ongeveer 90 minuten	Het Protocol (de overeenkomst op papier).

* Lou Repetur van Pretty Woman, heeft het deel van mijn scriptie met betrekking tot Pretty Woman op juistheid gecontroleerd en voorzien van enig commentaar.

⁸⁸ Voor de juiste wijze van het opstellen en afnemen van de interviews heb ik mij laten inspireren door de aanwijzingen en richtlijnen in deze boeken: Baarda e.a. 1996 en Baarda e.a. 2001, p. 129-150.

Bijlage IV: Relevante websites

-www.asja.nl

-www.bewareofloverboys.nl

-www.bureaujeugdrecht.nl

-www.ecpat.nl

-www.lover-boy.nl

-www.stade.nl

Bijlage V: Gebruikte afkortingen

AMA:	Alleenstaande minderjarige asielzoeker
BJZ:	Bureau Jeugdzorg
BNRM:	Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel
DJJ:	Dienst Justitiële Jeugdinrichtingen
ECPAT:	End Child Prostitution in Asian Tourism (oude definitie) End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children
GGD:	Gemeentelijke Geneeskundige Dienst
IQ:	Intelligentie Quotiënt
JJI:	Justitiële Jeugd Inrichting
NIZW:	Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn
NRM:	Nationaal Rapporteur Mensenhandel
NISSO:	Nederlands Instituut voor Sociaal Seksuologisch Onderzoek
NIZW:	Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn
OM:	Openbaar Ministerie
OTS:	Onder Toezicht Stelling
PO:	Psychodiagnostisch Persoonlijke Onderzoek
RvdK:	Raad voor de Kinderbescherming
SHOP:	Stichting Hulp en Opvang Prostituees
STV:	Stichting Tegen Vrouwenhandel
VIPS:	Very Important Persons; belangrijke personen in de omgeving van het slachtoffer
UHP:	Uithuisplaatsing
VMBO:	Vorbereidend Middelbaar Beroeps Onderwijs
VOTS:	Voorlopige Onder Toezicht Stelling
WvSr:	Wetboek van Strafrecht
ZTO:	Zorg Toewijzingsorgaan